

תדש תמש
TAMUZ AV
ROŠ CHODEŠ

VĚSTNÍK ŽIDOVSKÝCH NÁBOŽENSKÝCH OBCÍ
V ČESKÝCH ZEMÍCH A NA SLOVENSKU

Jankel Adler: *Vousatý rabín*, 1925–1928.
(K textu na stranách 12–13.)

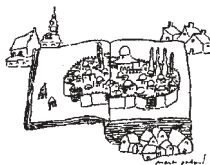
ZASEDÁNÍ WJC V PRAZE

Zasedání výkonné rady Světového židovského kongresu (WJC) se konalo letos 4. a 5. června v Praze. Zástupci světových židovských komunit na něm diskutovali, jak čelit současným problémům. Jedním z hlavních témat jednání byl nebývalý nárůst antisemitismu na celém světě. Podle mnoha řečníků byla již překročena mez a je třeba se proti tomu rázně postavit. To je úkol židovských institucí i židovských komunit v jednotlivých zemích. Musí však být jednotné. V tomto smyslu padlo, že i nadále platí doporučení nespolupracovat s extrémně pravicovými stranami, a to i přesto, že se snaží o dobré vztahy s Izraelem a odsuzují antisemitismus, který je v současné době manifestován především stranami levicovými. „Je jen málo zemí, které by měly delší historii podpory židovskému lidu a státu Izrael, než je Česká republika,“ uvedl ve své zprávě výkonné radě prezident EJC Ronald Lauder. Sám ze zdravotních důvodů tentokrát do Prahy přijet nemohl.

Český premiér v demisi Andrej Babiš ve svém proslovu řekl, že je „velmi hrdý na to, že jsou české židovské obce opět dostatečně silné a vitální, aby byly schopny zorganizovat tak důležitý globální počin. To, že se zde v průběhu pouhých několika dnů setkali zástupci několika mezinárodních židovských institucí, svědčí o tom, že vysoce oceňují roli české diplomacie ve vztahu k Izraeli, ale také celkovou atmosféru v zemi, která dlouhodobě vykazuje nejnižší míru antisemitismu v Evropě. Přítomnost nejvyšších českých představitelů na těchto setkáních pak dokládá také, že Česká republika i nadále bude pokračovat v této politice.“

Během diskuze na téma vzrůstajícího antisemitismu na krajní levici i pravici hovořili o svých vlastních zkušenostech s bojem proti antisemitismu napříč politickým spektrem lídři židovských komunit z Itálie, Velké Británie, Rakouska, Maďarska, Polska i dalších zemí. „Stáváme se svědky nárůstu tří extrémních ideologií. Krajní pravice, krajní levice a radikálního islámu. Obecně se má za to, že tato tři hnutí mají zcela opačné názory. To je do jisté míry pravda. Radikály však často spojují společné cíle, anebo se spojují proti určitým politickým cílům. Není žádným překvapením, že společným pojítkem radikálů je také jejich nenávisť vůči Židům,“ uvedl Moshe Kantor, předseda Evropského židovského kongresu.

AKTUALITY

Na sjezdu se neřešila jen evropská témata. Izraelská rada pro zahraniční vztahy, která patří pod WJC, vedla panelovou diskusi na téma iránské jaderné dohody i posledního vývoje konfliktu v Sýrii a celkově na Blízkém východě.

ODHALENÍ SOCHY V TEREZÍNĚ

Monumentální sochu *Zákon nezvratnosti* (2015) autora Aleše Veselého odhalili v pondělí 4. června během pietního aktu v Terezíně zástupci Evropského židovského kongresu (EJC) a Federace židovských obcí v ČR. Dílo je tvořeno masivním neopracovaným kamenem, spočívajícím na ocelové konstrukci trojúhelníkového půdorysu. Ta balvan udržuje ve výšce necelých dvou a půl metru, a pokud by návštěvník vstoupil dovnitř památníku, ocitne se pod masou, která jako by jej měla v příští chvíli rozdrtit. „Tento památník symbolizuje židovskou zkušenost v průběhu věků,“ řekl o významu díla prezident EJC Moshe Kantor. „Jsou to dějiny násilných perzekucí, ale také vytrvalosti a odpovědnosti.“

SPRAVEDLIVÝ MÍR

Skupina českých židovských aktivistů publikovala v úterý 5. června otevřený dopis nově vzniklé iniciativy „Židé za spravedlivý mír“. Dopis je určen izraelské vládě, které signatáři připomínají, že nemluví jménem všech Židů, ale za cíl si klade i „otevřít kritičtější diskusi mezi českými Židy“. Tvůrci dopisu připomínají, že blízkovýchodní konflikt trvá již několik desetiletí, a kritizují izraelskou vládu, že zneužívá obav svých občanů z teroristických útoků k útlaku Palestinců, který je podle nich vhání do rukou extremistů.

Na dopis nově vzniklé iniciativy reagoval izraelský velvyslanec v Česku Daniel Meron. „Byl jsem překvapený tím, co napsali, a dokonce i zklamáný,

když mluvili o mém státu a použili slovo masakr. Jsem trochu rozčilený, že tak mluví o Izraeli, o státu, který se hájí před teroristickou organizací Hamás, tlačící lidi k odporu vůči Izraeli a k prolomení hranice,“ uvedl zpravodajský server Idnes.cz. Meronovi vadí, že zatímco Izrael se musí bránit před násilnými útoky, lidé jej za to odsuzují. „Co tedy ti lidé navrhnou? Chtějí, abychom otevřeli hranice a požádali útočníky, aby k nám přišli a páchali násilí u nás? Nemáme tedy bránit svoje lidi? Nechápu, co navrhnou,“ dodal Meron s tím, že se nejedná o prohlášení celé židovské komunity, ale pouze několika jedinců.

Od tvrzení, obsažených v prohlášení iniciativy „Židé za spravedlivý mír“, se distancuje i Federace židovských obcí v ČR. „Jednostranné obviňování Izraele a jeho vlády za násilí, které trvale provází existenci židovského státu a ohrožuje jeho obyvatele, je nepřijatelné. Není to ani třeba příliš rozvádět. Stačí si uvědomit, co by se dělo, kdyby vojenskou a technickou převahu, kterou má Izrael, měly ‚demokraticky zvolené‘ vlády Hamásu v Gaze nebo Palestinské samosprávy na Západním břehu Jordánu. Útvary, které sveřepě popírají právo Izraele na existenci i právo Židů tam vůbec žít. Vlád měl Izrael od svého vzniku před 70 lety mnoho. A všem nakonec nezbylo nic jiného než se se zbrání v ruce bránit. Není to dobrá situace. Ale tvrdit, že za ni může především ten, kdo se brání, spravedlivý mír přinést nemůže,“ uvedl předseda federace Petr Pa-poušek (ztis)

OBSAH

- Sidra na tento měsíc 4–5
Hlava XXII po izraelsku
 rozhovor s Asafem Gavronem 6–7
Jak, proč a kdy
 – k úmrtí Philipa Rotha 8–9
Příběhy Tichého údolí
 – o výstavě v Rostokách 10–11
Jankel Adler a ti druzí
 – k výstavě židovského malíře 12–13
Našli sa aj výnimky
 – spomienky Eduarda Laufera 14–15
 Zemfel historik Richard Pipes 16–17
 Abraham Joshua Heschel:
Člověk a slovo 18–19
 René Goscinny, autor antihrdinů 20
 Izrael: *Jak Izraelci vidí svět* 21
 Výběr z českých médií 22
 Kalendárium 23
 Zprávy, kultura, inzerce 24–27
 Zprávy ze světa 28

O činnosti Amerického židovského výboru (*American Jewish Committee*) píšeme pravidelně. Naši čtenáři proto vědí, že AJC je spolehlivým partnerem Federace židovských obcí v ČR, že v devadesátých letech přispěl k získání odškodnění pro oběti šoa a k řešení restituce židovského majetku. Společně jsme se podíleli na definici antisemitismu, pocházející z dílny ředitele mezinárodních styků AJC, rabína Andrewa Bakera, která se nyní stává základním textem při boji proti všem formám protizidovské nenávisti na celém světě. Výroční zasedání AJC (Globální fórum) se až doposud konala v hlavním městě USA; letos se – poprvé za 112 let existence AJC – nekonala ve Washingtonu, ale na počest 70. výročí vzniku státu Izrael – v Jeruzalémě. Dorazilo na něj rekordních 2400 účastníků, mezi nimi i mnoho mladých aktivistů, kteří se do Svaté země vydali poprvé v životě.

NADĚJE A OBAVY

V roce 1978 vyšlo album avantgardní kapely Art Bears s písněmi Bertolta Brechta a Hannse Eislera, které se jmenovalo *Hopes and Fears* (Naděje a obavy). To je velmi výstižný název i pro to, co nyní panuje v Izraeli. Na průběhu konference to bylo velmi znát. Většina řečníků sršela optimismem, ale pak odkudsi přišla studená sprcha. Tak například Pak Yahya. Jeho

celé jméno je Yahya Cholil Staquf a je výkonným tajemníkem největší muslimské organizace na světě, Nejvyšší rady (Nahdlatul Ulama), která sdružuje více než 50 milionů lidí. Je to duchovní autorita, uznávaná nejen v jeho rodné Indonésii. V rozhovoru s rabínem Davidem Rosenem přednesl Pak Yahya mimo jiné i poselství *rachmy* (soucítění) s Izraelem a s židovským lidem. Publikum to přijalo s ovacemi, ale druhý den vydalo palestinské hnutí Fatah, které je mnohými považováno za státotvorné a umírněné, toto prohlášení: „Účast indonéské delegace na konferenci AJC v okupovaném Jeruzalémě je zločin proti palestinskému lidu a proti muslimům na celém světě.“

Mluvíci Fatahu pak vyzval Indonésany, aby „dali za vyučenou těm, kteří zaprodali svou duši ďáblu a přisluhují jak žoldáci sionistům“.

V tomto kontextu je třeba ocenit jako nesmírně odvážná mnohá vystoupení v programu s názvem Tváře Izraele. Ahlam Alsana je beduína, která v touze po vzdělání a snaze o ženskou emancipaci uvnitř komunity, jež lpí na starých tra-

TENTO ROK V JERUZALÉMĚ

Výroční zasedání AJC poprvé v Izraeli

dicích, založila v Negevské poušti úspěšnou školu. Prohlásila, že beduíni jsou nedílnou součástí izraelské společnosti. Nebo Ahmed Zoabi, izraelský Arab, který doslova prohlásil: „Děkuji svým sousedům a své rodině za to, že jsem dnes loajální izraelský občan.“ Nebo Na’el Zoabi, ředitel arabské základní školy Tamra Haemek na severu Izraele. Ten šel ještě dál a řekl, že je hrdý Izraelec, který za svůj nepovažuje žádný jiný stát ani žádnou jinou vlajku než tu s Davidovou hvězdou. Potvrzují to mnozí – izraelští Arabové se díky změnám v oblasti vzdělání a na trhu práce stávají významnou součástí moderní izraelské společnosti. V zemi

dnes žije více než devět milionů obyvatel, z čehož dva miliony tvoří izraelští Arabové, kteří v drtivé většině nijak netouží po jakýchkoli konfrontacích a konflikttech.

Stejně naděje – ale i následné obavy – provázely část programu, která byla mediálně neatraktivnější. Není divu. Jednalo se o vystoupení dvou královen krásy. Miss Izrael 2017 Adar Gandelsman a Miss Irák 2017 Sarah Idan se spolu spřátelily během loňské soutěže Miss Universe v Los Angeles. Jejich společná selfie tehdy obletěla svět. V Iráku vyvolala skandál, který byl doprovázen takovými výhrůžkami, že se celá rodina rozhodla v obavě o svůj život emigrovat do

USA. Přátelství Sarah a Adar to však neohrozilo, spíše naopak. Obě děvčata spolu několikrát vystoupila v médiích, a především na Globálním fóru.

KURZ UND GUT

Podobný optimismus zazníval i z úst mnoha izraelských politiků, od premiéra Netanjahua až po starostu Jeruzaléma Nira Barkata, ale i opozičních lídrů Cipi

Livniové a předsedy Strany práce Aviho Gabaje, ale také od Naftalihu Beneta, ministra školství a diaspory. Jak je to možné? Z geopolitického pohledu se totiž rýsují nová spojení, která vznikají kvůli obavě z Íránu, a mnozí doufají, že by se tím mohl rozhybat i dávno zamrzlý mírový proces mezi Izraelem a Palestinci. Zkrát-

ka a dobře – naděje a obavy.

Když už jsme použili toto rčení, které zní v němčině *kurz und gut*, podívejme se ještě na jedno vystoupení, a to mladého rakouského spolkového kancléře Sebastiana Kurze. Ten vyvolal v jeruzalémském kongresovém sále nejdříve údiv, a poté doslova nadšení. Sebastian Kurz totiž prohlásil: „Uvědomil jsem si, že nejsme jen zodpovědní za to, co děláme, ale i za to, co neděláme. A jakožto představitel Rakouska musím říci, že v naší zemi bylo mnoho lidí, kteří neudělali nic, aby bojovali s nacistickým režimem. Příliš mnoho z nich těmto hrůzám aktivně napomáhalo a stali se jejich pachatelé. Rakousko se vždy vidělo jako první oběť nacismu. To jistě platí pro ty, kteří se uchýlili k odboji. Ale ty davy, které se shromáždily v březnu 1938 ve vídeňských ulicích (aby uvítaly nacisty), nebyly obětmi. A také ti, kteří přihlíželi a napomáhali tomu, když byli jejich sousedé vyrabováni, vyhnáni a zabijeni, to nebyli oběti. A ti, kteří se podíleli na masových vraždách Židů, už vůbec nebyli oběti. . . Rakousku trvalo dlouho, než si přiznalo svou minulost.“ Je to prohlášení přelomové a je třeba jej rozhodně ocenit. Stejnou váhu má i Kurzův závazek bojovat proti antisemitismu – „a je jedno, odkud přichází“ – a také jednoznačně deklarovaná podpora Izraele. Celkový obraz poněkud kalí fakt, že Kurzova Lidová strana vstoupila do vládní koalice se Svobodnou stranou Rakouska, která se dodnes nezbavila nálepky pravicového extremismu a populismu.

(pokračování na str. 19)

PINCHAS

Jak o tom u starších Tór svědčí zahnědlý pergamen, je paršat Pinchas v celém svitku Tóry nejnamáhanějším oddílem. Je to dáno tím, že se z něho čte nejenom, když na něj jednou za rok přijde řada, ale také o svátcích, protože obsahuje výčet obětí, obětovaných každý den, na šabat a svátky. Začátek paraši však navazuje na závěr předchozí paraši Balak, kde Pinchas bez rozsudku, který by vynesl soud, proklál ve stanu kopím knížete kmene Šimeón Zimrího a Midjánku, s níž souložil, a právně vzato se dopustil vraždy.

Sám Moše přítom na výslovné přání Hospodina soudcům předtím přikázal, aby odsoudili k smrti všechny mladé muže, kteří se kvůli svým moábským partnerkám připojili k jejich božstvu. Z textu však vyplývá, že příkaz nebyl splněn. Pokud jde o zákaz modloslužby, neměli by mít soudci problém, poněvadž je v Tóře často opakován, ale nenalezli zřejmě právní důvod, jenž by je opravňoval takový rozsudek vynést nad izraelskými mladíky, které jejich moábské přítelkyně zvaly na své slavnosti. Podle Mišny traktátu Sanhedrin 82a prý *Mošemu vypadla z paměti halacha, podle níž to jsou právě horliví kanaim, kdo si vyřizují účty s tím, kdo souloží s cizinkou.*

Proto když Moše a celá zbývající obec včetně soudců viděli kmenového knížete s Midjánkou, plakali před vchodem do stanu setkávání, ale Hospodinův hněv, jemuž padlo mezitím za oběť 24 tisíc mladých životů při epidemii, zadržel až Pinchas. Nikdo mu za to arci nepoděkoval, a ani Moše by se ho nezaostal, kdyby jeho ústy nepromluvil Bůh a neřekl: „Pinchas, syn Eleazara, syna Aharona kněze, odvrátil můj hněv od synů Jisraele, protože za mne žárlil mou žárlivostí, a tak jsem já syny Jisraele svou žárlivostí nezničil. Proto pověz: Hle, dávám mu svou smlouvu míru! Za to, že žárlil pro svého Boha a usmířil tím za syny Jisraele, budiž jemu a jeho semeni po něm dána smlouva věčného kněžství!“ (4M 25, 11–13).

Pojem *kanaim* je možno chápat jako „horlivci“ či „žárlivci“, což je v dané souvislosti správnější, protože sám Hospodin o sobě říká, že je Bůh žárlivý, a to na svůj lid, když mu chodí za cizími božstvy. Proto se ujal Pinchase, jenž se

KOMENTÁŘ K TÓŘE PRO TENTO MĚSÍC

Marc Chagall: *Moše a Aharon.*

s jeho žárlivostí identifikoval, ale tento text má ještě podtext. Důvod, proč Bůh zdůrazňuje, že Pinchas byl vnukem Aharona, souvisí podle Rašiho s tím, že ho Eleazarovi porodila jedna z dcer jakéhosi Putiho. Podle jedněch to byl egyptský kněz Putifera, tchán Josefův, a podle jiných Mošeho tchán Jitro, poněvadž jako midjánský kněz vykrmoval (*pata*) býčky k modloslužbě. Kdyby se na Pinchase měla vztahovat dnes platná halacha, nebyl by ani považován za Žida. I kdyby jeho matka konvertovala, jako syn konvertitky by byl pro výkon kněžské služby nepoužitelný, protože knězi je jako cizinka zapovězená. Na tom nic neměnil fakt, že byl vnukem velekněze Aharona; namísto je tak otázka, proč Bůh zdůraznil jeho původ od něho.

Není-li to proto, že stavěl na jeho fyzickém příbuzenství s Aharonem, měla by to být jejich příbuznost duchovní. Kdybychom však mezi hrdiny Tóry hledali pro Pinchase kontrastní protipól, nenašli by-

chom jiného, než právě Aharona, jenž miloval a vyhledával mír, zatímco Pinchas zabíjel. Že s ním však Bůh uzavřel „smlouvu míru“ právě proto, že byl Aharonovi blízký svým duchovním založením, znamená, že v něm paradoxně nalezl tvůrce míru. Také Pinchas nastolil svým činem mír, mír v Jisraeli a mír Jisraele se svým Bohem. K dosažení míru v lidském světě nevede jen příslovečná mírnost, ale i rozhodnost. A ze stejného důvodu s ním uzavřel i smlouvu věčného kněžství, aby velekněží z rodu Aharona byli velekněžími z rodu Pinchasova.

Traktát Sanhedrin 82a traktuje nepsanou halachu, jež Mošemu vypadla z paměti, právě z Hospodinovy reakce na Pinchasův čin. Zimrí měl oslovit Mošeho a říci mu: „*Amramův synu, je tato (dcera midjánského náčelníka) zakázaná, nebo dovolená? A řekneš-li zakázaná, kdo tobě dovolil Jitrovu dceru?*“ *Mošemu však halacha vypadla z paměti, přestože mohl samozřejmě namítnout, že si Ciporu vzal před darováním Tóry. To však dobře věděl i Zimrí, takže myšlenka, obsažená v talmudské parafrázi, jde zřejmě hlouběji, než se zdá. Na danou otázku, kdo mu dovolil si Jitrovu dceru vzít, mohl totiž Moše jen odpovědět: Já. A Zimrí na to mohl odpovědět: Já také. A jaký je rozdíl mezi mým já a tvým já?*

Dále se píše, že *Pinchas, syn Eleazarův, viděl. Co vlastně viděl? Rav řekl: Ten skutek viděl a připomněl si tu halachu. Řekl mu: „Bratře mého děda, když jsi sestoupil z hory Sinaj, neučil jsi nás, že kdo souloží s cizinkou, horlivci si to s ním vyřídí?“ Moše mu na to řekl: „Kdo si dopis přečte, je na něm, aby ho splnil.“* Všimněme si, že podle Rava Moše neřekl: Máš pravdu, jdi a zabij je, nýbrž to ponechal Pinchasovi na osobním rozhodnutí jeho já.

Ravův ideový protějšek Šmuel k tomu ale řekl: *Viděl, že moudrostí, rozmyslem a radou nelze Hospodinu oponovat.* Jinými slovy zdůrazňuje, že při rozhodování je třeba zapojit nejhlubší cit, jímž lidské já může cítit dotek božského Já, jako to učinil Pinchas. Každý rozumný člověk však ví, jak klamný může být pocit, že člověk je vykonavatelem Boží vůle, a kolik neštěstí způsobuje fanatické přesvědčení v tomto směru. Proto „halacha, jež Mošemu vypadla z paměti“, nemůže být platnou halachou.

E. K. SIDON, zemský rabín

DĚLENÍ MOCI**Pinchas (4M 25,10–30,1)**

Když Mojžíš věděl, že zemře, obrátil se na Hospodina a požádal ho, aby určil jeho nástupce: „A Moše mluvil k Hospodinu, řka: Ať tedy Hospodin, Bůh ducha každého těla, určí této obci vůdce. Bude před nimi vycházet a před nimi přicházet a vyvádět je a přivádět, aby obec Hospodinova nebyla jako stádo bez pastýře!“ (4M 27,15–17).

Je to prozíravé, nesobecké gesto. Jak říká Raši: „K chvále spravedlivých – když se chystají opustit tento svět, zapomenou na své osobní potřeby a starají se o potřeby komunity.“ Velcí vůdci myslí v dlouhodobé perspektivě. Starají se o nástupnictví a kontinuitu. Takový byl i Mojžíš. Hospodin mu praví, aby určil Jehošuu, „jenž má v sobě ducha“. Dává mu přesné instrukce, jak nástupnictví provést: „A Hospodin řekl Mošemu: Vezmi Jehošuu, Nunova syna, jenž má v sobě ducha, a opři oň svou ruku. A postav jej před Elázara kněze a před celou obec a přikaz jim ho, aby to všichni viděli. Přenes na něj ze své autority a celá obec synů Jisraele jej bude poslouchat. Bude se však dostavovat před Elázara a dotazovat se ho před tváří Hospodina, a na jeho výrok budou pak vycházet a na jeho výrok přicházet on i celá obec synů Jisraele s ním“ (4M 18–21).

Vidíme tu tři akce: 1. Mojžíš měl položit ruku na Jehošuu; 2. Měl ho postavit před kněze Elázara a celé společenství; a 3. dát mu „něco ze své autority“ (*me-hodecha*). Jaký význam má tento proces o třech krocích? Za těmito záhadnými slovy leží základní pravda o vůdcovství. V knize *O duchu zákonů* (1748) vyložil Montesquieu, jeden z největších politických filosofů osvícenství, svou teorii o „oddělení moci“ do tří větví: legislativní, výkonné a soudní. Důvodem pro to byla obava o budoucí svobodu demokracie: moc nesmí být soustředěna v jedné ruce. „Svoboda nevzkvétá, protože na ni lidé mají přirozené právo, nebo protože se bouří, když je jejich vůdci příliš utiskují. Vzkvétá, protože moc je tak rozdělena a tak organizovaná, že ať by ji chtěl kdokoli zneužít, narazí na legální zábrany.“ Tripartitní rozdělení moci lze nalézt i v knize *Dvarim* (17–18) v částech zabývajících se různými vůdcovskými rolami ve starověkém Izraeli: králem, knězem a prorokem. Ani svítky, ani rané rabínské spisy nevyjadřují žádnou sympatii k systému vlády, v němž jediné těleso vlastní monopol na politickou moc.

(Z komentářů rabína Jonathana Sackse přeložila A. Marxová.)

BOHOSLUŽBY

v pražských synagogách – červenec 2018 – tamuz/av 5778

Staronová synagoga

1. 7. neděle	posunutý půst 17. tamuz	1.52–22.00 hodin
6. 7. pátek	večerní bohoslužba	19.30 hodin
7. 7. sobota	PINCHAS 4M 25,10–30,1 hf: Jr 1,1–2,3 mincha perek 1 konec šabatu	20.50 hodin 22.20 hodin
13. 7. pátek	Roš chodeš av večerní bohoslužba	19.30 hodin
14. 7. sobota	MATOT-MASEJ 4M 30,2–36,13 hf: Jr 2,4–28;3,4; 4,1–2 mincha perek 2 konec šabatu	20.40 hodin 22.13 hodin
20. 7. pátek	večerní bohoslužba	19.30 hodin
21. 7. sobota	ŠABAT CHAZON DEVARIM 5M 1,1–3,22 hf: Iz 1,1–27 mincha perek 3	20.35 hodin
	předsunutý předvečer 9. av konec šabatu	21.00 hodin 22.04 hodin
22. 7. neděle	posunutý půst 9. av konec půstu	8.15 hodin 21.50 hodin
27. 7. pátek	TU BEAV večerní bohoslužba	19.30 hodin
28. 7. sobota	ŠABAT NACHAMU VAETCHANAN 5M 3,23–7,11 hf: Iz 40,1–26 mincha konec šabatu	20.20 hodin 21.52 hodin 19.30 hodin
3. 8. pátek	večerní bohoslužba	19.30 hodin
4. 8. sobota	EKEV 5M 7,12–11,25 hf: Iz 49,14–51,3 mincha perek 4 konec šabatu	20.10 hodin 21.39 hodin

V sobotu a o svátcích šachrit (ranní modlitba) od 9 hodin.

Každý všední den maariv (večerní modlitba) od 19.30 hodin.

Vysoká synagoga

Ve všední dny šachrit (ranní modlitba) v 8.30 hodin,

mincha (odpolední modlitba) ve 14.00 hodin.

Jeruzalémská synagoga

Bohoslužby se konají každou sobotu od 8.50 hodin.

Večerní bohoslužby se konají 6. 7. v 19.30 a 20. 7. v 19.30 hodin.

Vyjma uvedených se zde večerní bohoslužby nekonají.

Bejt Simcha

Kabalat šabat každý pátek od 18.30 hodin.

HLAVA XXII PO IZRAELSKU

Rozhovor s izraelským spisovatelem Asafem Gavronem

ASAF GAVRON (nar. 1968 v Aradu) je izraelský prozaik, překladatel a rockový hudebník, dříve též novinář. Vysokoškolská studia absolvoval v Londýně (médiá a komunikace) a ve Vancouveru (nová média), od devadesátých let pracoval jako novinář, kreativní ředitel technologické firmy a vyučoval tvůrčí psaní na univerzitách v Izraeli a v USA. Je autorem šesti románů a jedné povídkové sbírky, za knihu *Osada na pahorku* z roku 2013 získal Bernsteinovu cenu. *Gavronův* zřejmě nejznámější román *Osada na pahorku z prostředí ilegální židovské osady na Západním břehu vyšel nedávno i v českém překladu (pro nakladatelství Olšanská a Pistorius jej z hebrejštiny převedla Magdaléna Křížová, která byla za tuto svou práci nominována na cenu Magnesia Litera). Skvěle konstruovaný a živě napsaný román přibližuje svět osadníků, v němž se v biblické krajině prolínají jejich současné životy i minulé osudy, vztahy k sobě navzájem i k okolí, střety pramenící ze základní nejistoty jejich existence, již však vesničané snášejí s vynalézavou neústupností. Asaf Gavron navštívil letos v květnu Prahu jako host veletrhu a literárního festivalu Svět knihy 2018.*

Pane Gavrone, první otázku dovolte osobnější. Vaši rodiče se do Izraele přistěhovali v šedesátých letech z Velké Británie. Víte proč?

Samozřejmě! Imigrovali, protože byli sionisti, a jako takoví měli pocit, že Izrael je pro Židy to správné místo k životu. Zajímavé samozřejmě je, že nemuseli: Anglie není střední Evropa a netrpěli tedy za holokaustu, a není to ani arabská země, čili to pro ně nebyla jediná možnost. Měli volbu: žili v Anglii, kde antisemitismus vrcholil někdy na přelomu 19. a 20. století a v jejich době byl minimální, i když později se znovu objevil.

Vy sám často pobýváte mimo Izrael. Co vás na zemích jako Kanada, Spojené státy americké nebo Německo láká?

S nadsázkou mě na nich láká to, že nejsou Izrael. Ale vážně: zaprvé bych řekl, že jsem na svět zvědavý a nechci jiné země jen navštívit jako turista na den dva a podívat se na nějaký most, ale chci vědět, jak se tam žije. A zadruhé je Izrael velice intenzivní místo a já měl štěstí, protože se mi naskytly příležitosti

ke studiu i k práci v zahraničí – aktivně jsem je vyhledával, a když se objevily, nezaváhal jsem. Což je spojené i s tím, jak píšou knihy: občas prostě potřebuji od skutečnosti pauzu. *Osadu na pahorku* jsem třeba napsal, když jsem byl na ročním stipendiu v Berlíně. Izrael miluji, je to můj domov, moje vlast, ale taky si od něj občas musím odpočinout: dokud se mě zase nezmocní pocit, že mi chybí. Je to jediná země a kultura, která je opravdu moje co do vzhladu, pachů i mluvy lidí, mám hrozně rád naše jídlo a hlavně lidi: rodinu a své přátele a kolegy.

Asaf Gavron. Foto archiv.

Proč jste se vůbec rozhodl napsat *Osadu na pahorku*? A jak jste se s prostředím osad seznámil: díky osobní zkušenosti, nebo četbou literárních děl?

Námět jsem si vybral proto, že mě zkrátka zajímal, i proto, že já sám jsem se nikdy ničeho podobného neúčastnil. A brzy jsem zjistil, že osadníci jsou opravdu fascinující směsice lidí – jsou hodně vášniví v tom smyslu, že žijí pro ideály stejně, jako se žilo v raných dobách Izraele nebo jako pro ně žili moji rodiče. Zatímco my, co máme peníze, žijeme v jiném světě. A navíc skupiny osadníků výrazně ovlivňují i můj život: představují menšinu, ale mají zásadní dopad na politiku Izraele i na šance pro mír.

Z osobní zkušenosti musím konstatovat, že Západní břeh je hodně rozrůzněný, a jednotlivé osady se od sebe velmi liší. Když jsem se rozhodl psát tu knihu, cestoval jsem po osadách a vždycky jsem v určité osadě řekl, kdo jsem a o co mi jde.

V některých vesnicích neměli lidé zájem, nevítili mě a nechtěli, abych se tam rozhlížel a do všeho strkal nos. Nakonec v užším výběru skončily umírněné osady v blízkosti Jeruzaléma, a do jedné takové nelegální odnože legální osady jsem nakonec jezdil nejčastěji, už proto, že tam byli na mě stejně zvědaví jako já na ně. Nechali mě vstřebávat atmosféru a byli ochotni odpovídat na mé otázky. Četbou jiných děl jsem se nechtěl nechat inspirovat z jediného důvodu: všechny byly napsány zevnitř samotnými osadníky, byly tedy hodně ideologické a míněné jako součást kampaně, zaujalo mě z nich jediné, o něco citlivější.

Můj román je tak opravdu první pohled zvenku, a může tak být objektivnější.

Jakou velkou část osadníků tvoří američtí a jiní mimoizraelští Židé? A jsou mezi nimi skutečně kromě tzv. tvrdého jádra i ztracené duše, lidé, kteří tam hledají smysl života,?

Prováděly se různé výzkumy a vyšlo už i několik knižních studií. Podle poměrně nedávné je osadníků 400–500 tisíc a z toho 25–30 tisíc tvoří neizraelští Židé. Přicházejí ze Spojených států amerických, z Ruska i z Francie, přidávají se už k druhé a dnes pomalu i třetí generaci

osadníků. Nově přichází proudí také stále ze samotného Izraele. Několik ztracenců, jak říkáte, jsem mezi nimi skutečně potkal: z valné většiny procházeli krizí středního věku a ocitli se v bodě, kdy se začali sami sebe ptát, kdo vůbec jsou a jaký má jejich život smysl. A v osadách často něco jako Boha navíc našli, něco, co jim pomohlo v životě rozlišit dobro od zla. Čtenáři mi tady často namítají, že nikdo z mých osadníků není moc normální, ale já to tak nevidím, protože: kdo je dneska vůbec normální? Podle mě nikdo, každý má problémy a s něčím bojuje...

Jsou podle vás osadníci méně tolerantní než zbytek Izraele? A jaký si vypěstovali vztah k vojákům, kteří je chrání?

Vnímají se (a tato myšlenka je jedním ze základů osadnického hnutí – samozřejmě v náboženském smyslu) jako vyvolený národ. A v *Osadě na pahorku* je jasně

vidět, že i když je Joni, voják etiopského původu, taky Žid, k vyvolenému národu v očích osadníků nepatří. Vztah mezi osadníky a vojáky je vůbec složitý: vojáci je chrání a umožňují jim existovat, ale zrovna tak mohou být vysláni, aby je evakovali. Vládne tam strašné pokrytectví, a na to jsem chtěl určitě taky poukázat: vojáci osadníkům pomáhají, ale ti proti nim, pokud si to situace žádá, neváhají využít novináře nebo politiky.

Jak dnes osadníky vnímají sekulární Izraelci? A chápete je vy osobně jako jednu z klíčových překážek v mírovém procesu, nebo jako zástupný problém ze strany arabských zemí?

Současní sekulární Izraelci v žádném případě netvoří žádnou homogenní skupinu, takže záleží na konkrétním názoru. Když stojí názorově napravo, tak je podporují, když nalevo, tak proti nim protestují, a ti uprostřed si často myslí, že osady jsou prostě nutné, protože Arabům a samozřejmě také Palestincům nevěří. Takže ti napravo a ve středu spektra tvrdí, že osady mít musíme, ať už proto, že jsou dar od samotného Boha, nebo že je potřebujeme, protože nám poskytují pocit bezpečí. A ti nalevo hlásají, že osady a celý Západní břeh by se měly vrátit jako součást mírových smluv s Palestinci. A abych byl upřímný, podle mého soudu jsou osady skutečně ohromná překážka – i když největší problém spočívá v tom, že ani na jedné straně nemáme velkého vůdce, který by učinil statečné rozhodnutí.

Osada je ve vašem románu vykreslena jako hodně absurdní místo. Nakolik jste se to opíral o Hellerův slavný román *Hlava XXII*?

Hlava XXII se používá jako okřídlené rčení všude, kde jsem kdy pobýval, je to slavná kniha. A pokud jde o byrokracii a absurditu, situace na Západním břehu a to, jak ji vykresluje v *Osadě na pahorku*, si s Hellerem v ničem nezadá. Jistě, s byrokracií a absurditou se setkáte i ve většinovém Izraeli, ale Západní břeh je ztělesněním absurdity v tom smyslu, že Izrael ho nikdy neučinil svou součástí. Jazykem mezinárodního práva to je okupované území a Palestinci tam sice jakousi místní vládu mají, ale silou, která celé území kontroluje, je de facto izraelská armáda. Přičemž na izraelské občany se vztahují izraelské zákony, na Palestince se vztahují armádní zákony a dané území definuje mezinárodní právo. A navíc jsou tu různé pozůstatky britských a tureckých zákonů, které se týkají půdy – to místo je naprosto absurdní!

Většinový Izrael vypadá, i když se v něm místy dějí podivné věci, aspoň navenek jako logické místo: funguje tam zvlášť armáda a policie, lidé vlastní půdu a svoje domy a vládne tam zákon.

Myslíte, že existují paralely mezi někdejšími kibucnickým hnutím a dnešními osadami?

Určitě ano, a patří k hlavním tématům mojí knihy. Obě hlavní postavy se koneckonců narodily v kibucu a skončily v osadě, a to, jak obě společenství chrání svoje děti, je rozhodně spojuje. Není to ale jediná věc: v obou případech jsou to malé a uzavřené komunity, které mají pocit, že stojí nad zbytkem izraelské společnosti, a občas to i povýšeně dávají najevo: to my jsme vůdci naší společnosti, my sloužíme v těch nejlepších vojenských jednotkách. A nikdy nepereme svoje špinavé prádlo na veřejnosti a o násilí uvnitř ani o ničem podobném nemluvíme.

Na druhé straně tu ale existují zásadní rozdíly: kibucy se vždycky hlásily ke Straně práce a k levému křídlu Izraele, zatímco osady k pravému. Když ovšem odhlédneme od politického rozdělení, rád bych zdůraznil jejich ideologické podobnosti: třeba to, že nechtějí být součástí konzumní společnosti, a fakt, že začaly podobně. Kupováním půdy od Arabů, kterou pak tihle lidé legálně nebo občas i pololegálně rozšiřovali, pracují na ní a žijí pro ideály, v nichž není stopy po materialismu. A to mě také lákalo: že jim vůbec nezáleží na financích, pohodlí a kariéře – což jsou věci, které většina lidí, přiznávám se, že včetně mě, prostě chce.

Zahraniční recenzenti vás srovnávají s americkým prozaikem Jonathanem Franzenem – konkrétně zmiňují jeho román *Svoboda*. Oprávněně?

Jsem na to srovnání pyšný, protože podle mého názoru jsou *Svoboda* i jeho dřívější román *Rozhřešení* jedny z největších moderních románů posledních zhruba patnácti let. A Franzenovi se, myslím, podobám v tom, že i když naše zápletky, místa, doby a postavy jsou logicky jiné, oba vyprávíme příběh o současném stavu své vlasti. Franzen si pohrává s myšlenkou svobody – v Iráku, v kapitalismu, v ochraně životního prostředí a v rodinných vztazích, a já pracuji s konceptem různých segmentů izraelské společnosti: od kibuců přes Izraele v Americe až po noční život v Tel Avivu. Oba píšeme romány skládající se z mnoha částí, jež dohromady vyprávějí příběh života národa.

Do hebrejštiny jste přeložil jak *Portnoyův komplex* od Ph. Rotha, tak *Devět povídek* J. D. Salingera. Proč zrovna tyto knihy, které už byly přeloženy dřív?

Přeloženy do hebrejštiny už sice byly, ale krátce po svém vzniku, a jazyk zastarává. Tyhle dvě knihy chápu jako vrcholy světové literatury. Čím více jsem je četl a později i překládal, tím lepší mi připadaly, zatímco normálně je tomu naopak: něco vás na daných textech začne štítat a najednou vidíte i slabá místa. Ale u *Portnoyova komplexu* ani *Devíti povídek* jsem zkrátka žádná nenašel. Když jsem je překládal, bylo to, jako bych chodil do soukromých kurzů tvůrčího psaní, které jsem nikdy ne navštěvoval. A vědomě i podvědomě jsem se tak naučil, jakou má mít příběh strukturu, jak se má používat humor – a u Rotha také to, jak se nestydět a pustit se i do otevřeně sexuálních scén.

V *Osadě na pahorku* si vaše postavy čtou i groteskní povídky Etgara Kereta. Zapracovala tu vaše fantazie, nebo je to detail odpozorovaný ze života?

To jsem zjistil při svém výzkumu v terénu, a docela mě to překvapilo. Na jedné polici mají osadníci náboženskou literaturu a valná většina má na druhé polici literaturu světskou, a čtou nejen Kereta, ale taky třeba Amose Oze nebo Davida Grossmana, vysloveně levicové autory. Jsou zkrátka velcí čtenáři a také velice citliví – mile mě překvapilo, jak vnímavě reagovali třeba i na moje knihy.

Podle izraelského filozofa Mošeho Halbertala lze izraelskou společnost rozdělit na dva sektory: ten většinový je pasivní, zatímco menšinový je hyperaktivní a sám sebe vidí jako avantgardu.

Určitě je pravda, že osadníci jsou aktivní a pokoušejí se o změny – sice ve směru, se kterým já osobně nesouhlasím, ale cením si jejich vášně a odhodlání. A řekl bych, že v závěru knihy jejich úspěch po svém přiznávám: ano, armáda zničila pár karavanů a protagonistovi Gabimu příbytek, ale oni zůstali, a budou se vracet. Oproti tomu zbytek Izraelců je jakoby nad věcí, a už nad jinými možnostmi a způsobem života ani nepřemýšlí. A není to jen konzumní kultura a ekonomická situace, ale i okupace: pokud už o ní uvažují, nanejvýš si řeknou fajn, tak to prostě je, jsme u kormidla a všechno máme pevně v rukou, žádné extrémní násilí se zrovna nekoná, tak co bychom si s tím lámali hlavu.

HANA ULMANOVÁ

JAK, PROČ A KDY

Skončil lidský úděl v podání Philipa Rotha

(...) Je složité, možné nemožné, vysvětlit některým lidem, kteří tvrdí, že cítí, jak se do nich zahryzávám, že v mnoha případech jsem je rozhodně nekouzl. Ne vždy, ale velmi často, se to, co čtenáři pokládají za můj nesouhlas s životy, které vedou Židé, jeví spíše jako záležitost související s jejich vlastním morálním pohledem, nikoli perspektivou, jakou připisují mně: kde oni vidí zlomyslnost, jsem já viděl energii či odvahu nebo spontaneitu; stydí se za něco, co já za důvod ke studu nepokládám, a brání se v případech, kdy myslím, že se bránit nijak nemusejí.

Nejenže dle mého názoru mají křečovitě a neudržitelně představy o dobru a zlu, ale jestliže čtou fikci svým způsobem – tedy v pojmech „souhlasu“ či „nesouhlasu“ s Židy, „pozitivního“ či „negativního“ přístupu k židovskému životu – je velmi pravděpodobné, že ani nepostřehnou, o čem povídka vlastně je.

Dám příklad. Jedna povídka, kterou jsem napsal, se jmenuje Epstein a vypráví o šedesátníkovi, který má mimomanželský vztah s dámou, která bydlí naproti v ulici. Nakonec Epsteina, který je hrdinou příběhu, chytanou: dostihne ho rodina a dostihne a schvátí ho vyčerpání, chátření a zklamání, tedy vše, s čím původně vyrazil do posledního boje. Existují židovští čtenáři, kteří naprosto nedokážou pochopit, proč jsem tenhle příběh vyprávěl o židovském muži: copak ostatní lidé necizoloží? Proč musím ukázat, že podvádí právě Žid?

Jenže v nevěře je něco víc než podvádění: zaprvé tu je samotný cizoložník. I když ho někteří lidé nepokládají za nic víc než podvodníka, on sám se vnímá jako něco víc. A obecně řečeno, to, co většinu čtenářů a spisovatelů láká k literatuře, je právě ono „něco víc“ –

to, co se nachází mimo jednoduché morální kategorizování. Nechci psát povídku o nevěrném muži tak, aby bylo jasné, jak správně jednáme, když všichni jeho cizoložství odsuzujeme, a jak nás ten člověk zklamal. Fikce se nepíše proto, aby potvrdila pravidla a přesvědčení, jež snad každý vyznává, ani se nesnaží garantovat nám náležitost našich pocitů. Fiktivní svět nás ve skutečnosti osvobozuje od omezení, která společnost klade na naše pocity. Umění je mimo jiné velké tím, že umožňuje jak autorovi, tak čtenáři odpovídat na zku-

Philip Roth před Staronovou synagovou, 1973. Foto archiv Karola Sidona (viz jeho poznámka na str. 9.).

šenosti způsobu, jež v každodenním životě nejsou dostupné; nebo pokud jsou dostupné, tak nejsou možné nebo zvládnutelné nebo legální nebo je není radno dělat, nebo dokonce nejsou pro obchod či život nezbytné. Je možné, že ani nevíme, že něco podobného můžeme cítit a takto reagovat, dokud na to nenarazíme v nějaké próze. Neznamena to ovšem, že čtenář a spisovatel již nevnášejí soudy nad lidskými činy. Spíše soudíme na jiné úrovni naší bytosti, protože nejenže soudíme s pomocí nových pocitů, ale také bez nutnosti jednat kvůli soudu, či dokonce být za své soudy souzeni. Když na okamžik přestaneme být bezúhonnými občany, ocitneme se v jiné vrstvě vědomí. A tento chvilkový přesun, toto rozšíření morálního vědomí, přízkum morální fan-

tazie má pro člověka a společnost významnou cenu. (...)

Nepíšu povídku proto, abych dal najevo, jakým způsobem odsuzují cizoložné muže. Píšu povídku o muži, který je nevěrný své ženě, abych popsal, v jakém stavu se nachází. Pokud je nevěrník Žid, pak popisují, v jakém stavu se nachází cizoložný Žid. Proč takový příběh vyprávím? Protože mě zřejmě zajímá, jak – a proč a kdy – jedná člověk v rozporu s tím, co pokládá za své „nejlepší já“, nebo zač to pokládají nebo by rádi pokládali druzí. Ten námet není „můj“; zajímali se o něj čtenáři a spisovatelé již dávno před tím, než přišla řada na mě.

(...) Jeden čtenář, jakýsi pán z Detroitu, mi položil několik otázek, které mě svou stručností snad měly odzbrojit. Z dopisu cituji bez jeho svolení.

První otázka zněla: „Je představitelné, aby muž ve středních letech zanedbával obchod a strávil celý den s ženou ve středních letech?“ Má odpověď zní: ano.

Dále se ptá: „Je to židovská vlastnost?“ Beru to tak, že tím takto nejspíše nemíří na zanedbá-

vání podniku, ale na cizoložství. Odpověď zní: „Kdo říká, že je?“ Anna Karenina se dopouští nevěry s Vronským s následky, které jsou daleko zákeřnější než ty, které přivodil Epstein. Koho by napadlo ptát se: „Je to ruská vlastnost?“ Je to lidská možnost. I když nejslavnější zákaz, jak známo, vydal ze sobě známých důvodů Hospodin Židům, je nevěra jedním ze způsobů, jimiž lidé všech věr vyhledávají potěšení či svobodu nebo i pomstu nebo moc nebo lásku nebo ponižení... (...)

KRÁSNÉ PŘEKÁŽKY

Citovali jsme části eseje, který napsal Philip Roth roku 1963, čtyři roky poté, co vydal svou prvotinu – *Sbohem, město C* jako reakci na vlnu rozhořčení, kterou povídky v židovských kruzích

vyvolaly. Zmiňuje v něm také skutečnost, že v listu *The New York Times* citovali rabína, který postavy této povídkové sbírky charakterizoval jako „nevyrovnané schizofrenické osobnosti“ a Rotha spolu s dalšími současnými židovskými autory zatratil za to, že své souvěrce zobrazují v „melancholické přehlídce karikatur“. Esej poukazuje na potíže, jimž Roth čelil, ale také na to, jakou roli literatury přisuzoval. Výtky vůči jeho prózám neustávaly ani později a autor byl zatracován za to, jak „necitlivě“ ve svých textech zobrazuje nejen Židy, ale také ženy, sexualitu, manželský (či spíše mimomanželský) život, jak neustále demonstrovuje své vlastní ego atd. Zač jedni jeho knihy nesnášeli, druzí – a těch bylo určitě mnohem víc – je měli rádi. Pro jejich energii, otevřenost, vtip, originalitu a vynalézavost, neustálé promýšlení moderního lidského údělu a toho, jakým způsobem může být zpodoben v literatuře. Slovy překladatele Františka Fröhliche: „(Rothovo) oscilování mezi komikou a tragikou, mezi autobiografií a objektivizovaným příběhem, mezi společenskou, místní i časovou zakotveností a metaforickou platností smyslu každého příběhu klade čtenáři do cesty krásné a vzrušující překážky.“

ODKAZ

Philip Roth a jeho románové alter ego Nathan Zuckerman mají kořeny v židovské přistěhovalecké rodině, která usilovně pracuje, aby její syn mohl vystudovat univerzitu a věnovat se kvalifikovanému povolání, aby využil vše, co mu země neomezené svobody může nabídnout. Současně však žádá, aby zůstal „dobrým hochem“ a neztratil vztah ke své rodině i komunitě. Zatíží tak syna pocitem odpovědnosti, jíž sice nedokáže dostát, všemožně ji provokuje, ale současně se s jejími hodnotami neustále konfrontuje a svůj „odkaz“ (tak zní i název Rothovy skvělé knihy o umírání jeho otce) si uvědomuje.

Rothovi románoví hrdinové nevnášejí nijaké životní soudy, a ačkoli se jim dostane pestrých životních zkušeností, zůstávají v podstatě nejistí jak vůči lidem (rodině, partnerkám), tak vůči své práci: vyčerpávající spisovatelství se v románě *Hodina anatomie* rozhodne Zuckerman dokonce opustit

a věnovat se raději studiu něčeho „užitečnějšího“, lékařství.

Již legendární se stala Rothova pomoc autorům, které perzekvovaly komunistické režimy v zemích sovětského bloku, a jeho přátelství se zakázanými tvůrci žijícími v rodném městě Rothova oblíbeného spisovatele Franze Kafky. Do Prahy jezdil od počátku sedmdesátých let až do roku 1977, kdy mu zdejší úřady nedaly vstupní vízum; stýkal se se svými budoucími překladateli manžely L. a R. Pellarovými, manžely Klímovými, s L. Vaculíkem či Karolem Sidonem. Zjistil také, že jej možná pojí příbuzenský vztah s někdejší kantorem Staronové synagogy Mikulášem Rothem. Na situaci autorů, kteří nemohli z politických důvodů publikovat, upozornil Roth i další americké spisovatele (W. Styrona, J. Updika a A. Millera), spolu s nimi založil zvláštní podpůrný fond a v nakladatelství Penguin Books edici *The Other Eu-*

Miki a Philip Rothové, 1973. Foto archiv M. Klíma.

rope, již sám řídil a věnoval dílům střeoevropských a východoevropských spisovatelů (publikovala mj. díla B. Schulze, T. Borowského, T. Konwického, D. Kiše, I. Klímy ad.).

KAŽDÝ ŽID JE ČLOVĚK

Za desítky románů, povídky a eseje získal Philip Roth řadu literárních cen, včetně Pulitzerovy; byl též prvním laureátem nově zřízené Ceny Franze Kafky a roku 2014 získal (vzhledem ke svým dávným sporům s židovskou komunitou paradoxně) i cenu od instituce představující moderní židovské vzdělávání: od Židovského teologického semináře. Tehdy prý řekl příteli: „Tě pocíť si vážím. Kdo bere Židy seriózněji než Židovský teologický seminář a který autor je bere vážněji než já?“

Byl nerad označován jako „židovský autor“ z důvodů, které vysvětlil nejlépe sám – přímo (v esejích) i svými knihami. Židovský úděl bral jako

součást údělu lidského, stejným způsobem, jak to formuloval jeho kolega Bernard Malamud: „Každý Žid je člověk,“ ale bez Malamudova dovětku: „Ale ne každý člověk je Žid.“

Před několika lety se kvůli zdravotním potížím se srdcem, jimiž trpěl dlouhá léta, vzdal psaní. Veřejně to oznámil a odešel do ústraní svého domu v Connecticutu, scházel se jen se svými přáteli a se svým životopiscem Blakem Baileym. Zemřel několik týdnů po svých pětadesátých narozeninách, 22. května 2018. Nepřál si židovský pohřeb; za místo posledního odpočinku si zvolil hřbitov u Bard College v údolí Hudsonu. Tam ale chtěl být pohřben „poblíž Židů, aby si měl s kým povídat“.

ALICE MARXOVÁ

ZE SOUSEDNÍCH VESNIC...

Na fotografii na straně 8 stojí zleva Michal Klíma, Miki Roth, Philip Roth a já. Stojíme roku 1973 před Staronovou synagogou buď před prohlídkou Starého židovského hřbitova, nebo po ní. K rozhovoru s Philipem jsem se tehdy nedostal, poněvadž oba Rothové hledali po paměti společné předky, a Miki, jenž za války sloužil v židovské jednotce britské armády v Palestině a také v Tobruku, by mě beztak nepustil ke slovu. Otázku, zda se tenkrát dohodli na společném příbuzenstvu, mi částečně zodpověděla až nedávno Helena Klímová, když jsme se u nich doma ve víceméně rodinném kroužku sešli povídat si o Philipovi. Říkala, že obě rodiny sice před válkou žily ve dvou sousedních vesnicích na Podkarpatské Rusi, ale společných předků se ti dva nedopátrali.

Z této návštěvy jsem si odnesl také informaci, že Philip Roth po návratu z Československa oslovil 15 amerických spisovatelů, aby každý přispíval 100 dolarů na jednoho z 15 československých spisovatelů. Tak se mi konkrétněji než dříve vysvětlil původ stodolarových šeků, které jsem párkrát za sebou dostal na živobytí, když jsem byl bez práce. O to se sice postarala StB, ale při mých dosti častých zatčeních jsem tím též StB mohl argumentovat, že nejsem práce se štítící příživník a máme z čeho žít.

KAROL E. SIDON

PŘÍBĚHY TICHÉHO ÚDOLÍ

O výstavě Středočeského muzea v Roztokách

Letní měsíce lákají k výletům, do bližších i vzdálenějších míst. K destinacím, které jsou z Prahy pohodlně dostupné autobusem či vlakem, patří městečko Roztoky. Láká procházkou podél Vltavy, přívosem přes řeku, zámek a zrestaurovaným a veřejnosti zpřístupněným ateliérem malířky Zdenky Braunerové a nyní také výstavou *Příběhy Tichého údolí*. Ta zase vybízí k procházce údolím Únětického potoka po stopách zdejších obyvatel. Jakkoli je to cesta melancholická po stopách světa, který zmizel, a míjíme na ní i léta opuštěné objekty, není Tiché údolí mrtvým místem. Vily, které se dochovaly, jsou krásné a elegantní a dostaly nebo dostávají svou druhou šanci. O to důležitější je připomenout si jejich původní majitele a obyvatele.

PROTI ASANACI

Nejprve se zmiňme o výchozím bodě naší cesty, tedy ateliéru malířky a grafičky Zdenky Braunerové (1858–1934), jenž se nachází nedaleko zámku. Pobývala v Roztokách v ateliéru, který si v letech 1903–1904 sama navrhla ve stylu anglického venkovského domu a postavila na parcele u bývalého mlýna. Sem, do krásného prostředí proslulého letoviska, za ní přijížděli její umělečtí přátelé z Čech i Evropy. Připomeňme, že Braunerová se kromě krajinomalby a malby na sklo věnovala grafice. Je považována za první známou českou umělkyni, která se zabývala knižní grafikou a hrála velkou roli při procesu vzniku a utváření moderní české knihy. Její tvorbu ovlivnil vztah k Francii (kde studovala malířství) a k českému lidovému umění. Podpořila řadu mladých umělců, kterým pomohla na počátku kariéry, mj. Františku Bílkovi, Jožovi Uprkovi a Janu Zrzavému.

Na svou dobu velmi emancipovaná, společenské konvence provokující osobnost se přátelila s řadou umělců, například se sochařem Augustem Rodinem, básníkem Paulem Claudelem, spisovatelem Juliem Zeyrem či Vilémem Mrštíkem. S ním ji, kromě partnerského vztahu, spojovalo i angažmá v protestu proti plánované (a posléze do značné míry uskutečněné) asanaci Prahy, především Starého Města a Malé Strany. Právě Braunerová graficky upravila a obálkou opatřila Mrštíkův manifest proti

kulturnímu vandalismu s názvem *Bestia triumphans* z roku 1897. Intenzivně se také věnovala kresbě obrázků s pražskými motivy, především z ohrožených ob-

Pohled na ateliér Zdeny Braunerové, vlevo jsou výstavní panely. Foto na této dvoustraně am.

lastí, a zachytila tak i mnohé stavby a zákoutí, které posléze padly za obět' bourání. V obnoveném ateliéru lze tento grafický cyklus vidět; umělkyně zobrazila mimo jiné místo zvané V kolnách: slepou uličku (či spíše protáhlý dvůr), do které byl přístup klenutým podchodem a jejíž zbytky se částečně dochovaly na dvoře Vysoké synagogy.

OBLÍBENÉ LETOVIŠKO

Až do otevření železnice se do Roztok chodilo pěšky nebo jezdilo drožkou. Zdejší život zásadně změnila výstavba dráhy Praha – Drážďany v roce 1851 se zastávkou v Roztokách; od té doby se také datuje obliba městečka nejen jako cíle výletů, ale i pro trvalý pobyt Pražanů, především židovských obchodníků, podnikatelů, průmyslníků či advokátů. Svě vily si nechávali stavět od kvalitních architektů, většinou v historizujících slozích se secesními prvky či prvky alpské architektury, zajímavé byly i jejich zahrady.

Zmíněná výstava na prostranství před ateliérem na několika panelech představuje prostřednictvím textů a mnoha fotografií osudy lidí, kteří si Roztoky oblíbili, vybudovali tu své domy, založili rodiny a za tragických okolností museli toto idylické místo opustit – v lepším případě do emigrace, v tom nejhorším do táborů smrti.

Zkázu zdejší židovské komunity pak dokonaly poválečné podmínky. Pokud někdo z židovských majitelů či jejich potomků koncentrační tábory přežil a chtěl se po válce ucházet o arizovaný majetek, narážel

na řadu překážek: jednou z těch hlavních byl dekretem nařízený výnos prezidenta Beneše o zachování československého občanství. Navrátilci z lágrů (či z válečného exilu) museli přijmout českou nebo slovenskou národnost a doložit svou loajlnost vůči československému státu před válkou a během války, a to i ti Židé, kteří byli odvedeni do koncentračních táborů. Velkou roli v tom hrálo, k jaké národnosti se přihlásili při sčítání lidu v roce 1930 (!). Pokud se Židé pocházející z německojazyčného prostředí přihlásili k jiné národnosti

než české, byli vydáni libovůli pracovníků národních výborů a často se s nimi jednalo jako s nepřáteli státu, bez ohledu na předválečné zásluhy, na to, jakým utrpením prošli, a na to, že jim domy s celým vybavením byly neprávem odebrány. Tímto

Zdena Braunerová: *V kolnách*, 1905.

poválečným martyriem prošli i někteří předváleční roztočtí občané. Pokud se jim svůj majetek získat podařilo, přišel únor 1948 s ním počátek komunistického boje s „třídním nepřitelem“ a znárodnování.

VÝSTAVA JAKO PROCHÁZKA

Nelze vyjmenovat všechny zajímavé vily a jejich majitele – připomeňme jen několik z nich. Ostatně k výstavě byl vydán i česko-anglický katalog, obsahující výstavní texty i ilustrace (jako epilóg pak seznam obětí holokaustu v Roztokách). Ideální tedy je prohlédnout si nejen výstavu, ale s katalogem v ruce i domy v Tichém údolí, nahlížet přes ploty (v jedné zahradě na vás vykoukne postarší kůň), skrz branky, do pozoruhodných štítů a korun vysokých stromů. Dobrým vodítkem pro trasu je také kvalitní informační tabule na začátku cesty, mapující celkem 29 míst.

Hned z kraje údolí po pravé ruce se nachází skutečně velkolepá (a zrenovovaná) vila (č. p. 192), již nechal roku 1913 podle návrhu architekta Maxe Spielmanna postavit místní rodák, velkoobchodník s chmelem

Vila Alice postavená pro Julia Sonnenscheina podle návrhu Maxe Spielmanna.

la ji obec Roztoky. Fungovala v ní škola a jesle, klubovna a různé služby. Nyní je opět v soukromých rukou a zdá se, že v dobrém stavu a v plné kráse.

Za parkem, jenž se nachází po levé straně cesty, se nám otevírá krásný pohled do údolí

Pohled do Tichého údolí; vlevo vila čp. 7, kde pobýval sochař Bernard Reder.

Julius Sonnenschein, původním povoláním kupec, spoluzakladatel firmy Sonnenschein & Landesmann, obchod s chmelem a plodinami, sladkem, ječmenem a smolou, posléze i komerční rada a samostatný podnikatel. Bělostnou vilu postavenou v klasicizujícím stylu s prvky geometrické secese věnoval své manželce Alici (po které dům i pojmenoval), po rodičích pak zdědil vilu i firmu

a na několik vil. Především na menší, ale zajímavý dům č. p. 7 s fasádou s prvky geometrické secese a prolamovanými štíty. Navrhl jej architekt Josef Fiedler z Bubenče pro JUDr. Alfréda Hamburgera a jeho ženu Annu; roku 1929 ho zakoupil obchodník Emanuel Pollak s manželkou Vilemínou, v třicátých letech v něm pobýval sochař a grafik Bernard Reder, když studoval na

pražské akademii (po emigraci se proslavil v USA). Zatímco Reder se před nacisty zachránil odchodem na Západ a E. Pollak „stačil“ včas zemřít, Vilemína zahynula v Treblinkě. Od května 1938 vlastnili vilu JUDr. Adolf Procházka a jeho žena, spisovatelka a neteř bratří Čapků Helena Koželuhová, která byla za války kvůli činnosti svého muže v zahraničním odboji deportována do

Terezína. Po roce 1948 odjeli manželé Procházkovi do emigrace, vila propadla státu a získala ji obec; nyní je opravená a v soukromých rukou.

Méně štěstí měl sousední dům č. p. 144 stavitele Antonína Gabriela z roku 1905, postavený v novorenesančním stylu s prvky alpské architektury, který sloužil jeho rodině. Pozdějším významným majitelem byl Emil Utitz, profesor psychologie a estetiky. Nejprve si v Roztokách pronajímал letní byt ve vile Alice,

poté koupil tento domek a nechal ho upravit. V Roztokách Utitze navštěvoval spisovatel Johannes Urzidil, od sousedů přicházel sochař Bernard Reder, přijížděl malíř Jan Zrzavý. Vilu museli Utitzovi roku 1939 prodat, Emil Utitz odešel i z univerzity a roku 1942 byl s manželkou deportován do Terezína, kde mu byla svěřena knihovna ghetta. Přežil, po válce se opět zapojil do univerzitního života, ale s otřeseným zdravím. Zemřel roku 1956. Současný stav vily nevypadá dobře: je těžce poznamenána necitlivými úpravami, jimiž nejvíce utrpěla okna a veranda. Stejně neradostný je pohled na zchátralou vilu č. p. 124 vedle někdejší restaurace Maxmiliánka, k jejímuž areálu patřila a již obklopovala zajímavě komponovaná zahrada. Před válkou patřila bratrům Lenhartovým (původně Löwyovým), obchodníkům s textilem, kteří zemřeli v exilu bez dědiců. Vila propadla státu, stala se majetkem obce, a poté soukromým majetkem, ani to ji však neuchránilo – od demolice ji téměř na poslední chvíli zachránilo prohlášení kulturní památkou v roce 2004. Snad se i pro ni najde pomoc.

ALICE MARXOVÁ

(Středočeské muzeum v Roztokách: *Příběhy Tichého údolí. Osudy zpečetěné hákovým křížem, srpem a kladivem*. Výstava je přístupna do 28. října 2018, otevřena je od středy do neděle, 10–18 hodin. Vstup na ni je zdarma.)

JANKEL ADLER A TI DRUZÍ

První souborná výstava židovského malíře ve Wuppertalu

Jankel Adler se narodil roku 1895 v Tuszyně, malém městečku nedaleko Lodže, v aškenázské chasidské rodině. V roce 1909 odcestoval za svou starší sestrou, která se provdala do německého Porýní. Tam s kratšími přestávkami zůstal až do roku 1933, v roce 1912 podnikl cestu za strýcem do Bělehradu a od konce roku 1918 až do konce roku 1919 pobýval v Lodži.

Ve Wuppertalu vystudoval umělecko-průmyslovou školu a stal se jedním ze zakládajících členů düsseldorfské avantgardní skupiny Das junge Rheinland. Ačkoli vyrůstal v prostředí prosyceném lidovou zbožností kořeněnou vírou v zázraky, v jeho díle se na rozdíl od mnohem známějšího a poněkud staršího Marca Chagalla, který vyrostl v podobném prostředí, tato skutečnost nijak neprojevuje. Jeho obrazy s židovskou tematikou, malované na pískově žlutém pozadí, působí monumentálně jako nástěnné malby.

Autoportrét, olej a kombinovaná technika, 1924.

Často vypadají jako momentky pořízené v jakémsi stavu bezčasu, postavy na nich vyobrazené jsou vzájemně oddělené, nekomunikují spolu, tváře

mají zasmušilé nebo melancholické, s pohledem jakoby mířícím vstříc obudné budoucnosti. Netradičně pojatý *Šabat*, rozměrné dílo, v jehož středu je prostřený stůl, na kterém stojí při okraji talířku vinná sklenka bez tekutého obsahu, nedojedená chala, miska se dvěma jablky a dva prázdné svícny, jeden z nich převržený. Na pohovce za stolem leží na boku vousatý muž, který si jednou rukou podepírá hlavu a druhou přidržuje rozervěnou modlitební knihu. Svě oči upírá mimo obraz, ve tváři slovy těžko postižitelný smutek.

U stolu stojí prázdná židle a na druhé, umístěné poněkud stranou, sedí žena z profilu s šátkem na hlavě. V rukou drží misku s drobnými plody. I když jí není vidět do tváře, z jejího postoje vyzařuje odevzdannost a beznaděj. Za ní na okně pod zelenou ratolestí je jediný tvor plný života, ptáček s bystrým očkem, který se natahuje pro drobky na podestě okna, božské zjevení. Šabat končí. Co bude dál?

PRVNÍ SOUBORNÁ VÝSTAVA

Současná výstava ve Wuppertalu je členěna do několika tematických částí dokumentujících proměny Adlerova díla a vždy s ukázkami prací jeho přátel a souputníků ze stejné doby. Jedna část je věnována avantgardní skupině Jung Jiddisch z Lodže, u jejíhož zrodu roku 1919 Adler stál. Najdeme tu ex-

presivně pojaté dřevořezy, některé se starozákonnými motivy, jiné s vyobrazením denního života halíčských Židů a několik pozoruhodných reliéfů Marka Szwarce. Kubizující obraz *Moji rodiče* z roku 1921, na kterém v popředí sedící matka s přísným výrazem ve tváři a vztyčenou rukou s nepřírozeně dlouhým vzhůru trčícím ukazovákem odkazuje na za ní stojícího otce, který má ukazovák zabodnutý do svitku Tóry a mezi rozervěnými prsty druhé vztyčené paže hebrejsky psané jméno boží. Modré oči a výraz jeho tváře vyjadřují nezlomnost, odhodlání a pevnou víru.

V další části výstavy jsou připomenuty na dobových fotografiích Adlerovy práce zčásti vystavené na nechvalně proslulé výstavě *Entartete Kunst* (Zvrhlé umění) roku 1937 v Mnichově a v roce 1938 v Berlíně, které byly nacisty zničeny, případně jsou dodnes nezvěstné. Důležitým mezníkem v Adlerově životě bylo set-

Šabat, olej na plátně, 1925.

kání a z něho vzešlé přátelství s Franzem Wilhelmem Seiwertem a jeho kolínským okruhem, ze kterého vznikla skupina Kölner Progressive Künstler. Kromě Seiwerta byli jejími členy ještě Heinrich Hoerle a Gerd Arntz. Skupina měla myšlenkově blízko k anarchistickým idejím, ale podílela se také na různých dadaistických akcích v Kolíně, byla také ostře vyhraněná proti nacio-

nálněsocialistické straně. Její členové tvořili v duchu „figurálního konstruktivismu“, což se v určité době promít-

Židovský pár, akvarel s tuší na kartonu, cca 1926/28.

lo i do Adlerovy tvorby (autoportrét z roku 1924). Z té doby také pochází jeho obraz *Angelika*, jedná se o posmrtný portrét Angeliky Hoerleové, malířky a významné postavy kolínské umělecké scény, která v roce 1923 podlehla tuberkulóze. Hold krásné a inspirativní Angelice, která sice navždy zavřela oči, ale stále cení zuby, protože byla po celý svůj krátký život svobodná, nespoutaná a svá tak jako kočky, které jí dělají společnost na obraze. Při levém horním okraji obrazu čteme autorovo požehnání, hebrejsky napsané šabat. Dalším důležitým mezníkem pro Adlera bylo v roce 1931 navázání kontaktu s Paulem Kleem, které obohatilo jeho tvorbu o jistý druh hravosti. Svě místo na výstavě mají i jeho obrazy koček, autor je mi-

loval a vždy náležely do rodiny. Zvláště významný je obraz prostě pojmenovaný *Kočky*, na kterém jsou v opuštěné krajině, bez známek života, dvě velké, života plné, expresivně namalované kočky, za nimi torzo antického monumentu a na obzoru na nebi pohasínající slunce.

RABBI

V roce 1933 Adler emigroval do Paříže, kde se seznámil s aktuálními pracemi Pabla Picassa, zvláště grafickými, ve kterých Picasso reagoval na občanskou válku ve Španělsku, deformované a jakoby fragmentárně ztvárněné hrůzné výjevy válečného běsnění se promítly i do Adlerova díla. Jeho rukopis se rozvolňuje, většího významu nabývá čára, rozechvělá, pulzující linka, ve zkratce vyjádřená bída doby. Dne 22. června se dostává s polskou armádou do Skotska. V roce 1948 maluje jeden ze svých posledních obrazů

Kočky, olej a křída na plátně, 1927.

Rabbi. Jak je odlišný oproti portrétu jiného rabína z dvacátých let, místo vidoucích očí poněkud zasmušilého muže sledujeme nevěřící pohled muže,

který si marně klade otázku proč. Dne 25. dubna 1949 Adler ve věku 54 let umírá v Aldbournu u Marlborough.

K MAGICKÉMU REALISMU

Adlerova výstava v Heydt-Museu ve Wuppertalu je vůbec první jeho soubornou expozicí, doplněnou o vybrané práce přátel a tvůrců, kteří měli vliv na jeho

Rabbi, olej na dřevě, okolo roku 1948.

dílo. Dokumentuje celé umělcovo dílo, nacisty zčásti i zničené, se všemi vlivy od expresionismu, přes kubismus až k magickému realismu, zároveň přesvědčivě ukazuje, jak se Adler s inspirativními vlivy po svém vyrovnal a vstřebal je do svého díla, v němž si po celý život udržel nezaměnitelný rukopis. K výstavě vyšla monografie o 400 stranách s celou řadou ilustrativních a fotografických vyobrazení, která se prodává na české poměry za více než přijatelnou cenu 25 eur.

JAN PLACÁK

(*Jankel Adler und die Avantgarde Chagall/ Dix/ Klee/ Picasso*. Heydt-Museum, Wuppertal, 17. 4.–12. 8. 2018, út–ne 11–18 hodin.)

NAŠLI SA AJ VÝNIMKY

Spomienky Eduarda Laufera alias Teofila Gulu

Regionální historie někdy zprostředkovává minulost věrohodněji a srozumitelněji než ta velká, zahrnující celé státy, kontinenty a nezřídka i celý svět. Má čas na detaily, na prostředí i na jednotlivé lidi a jejich osudy. To vše se v nadhledu zobecňujícího přehledu nutně vytrácí a v důsledku toho občas něco víme, ale mnoho konkrétního si za tím nepředstavíme. Kniha *Edo. Spomienky Eduarda Laufera alias Teofila Gulu na roky 1939 až 1945, predovšetkým na jeho záchranu Židov v Kežmarku a okolí*, vydaná s. r. o. ViVit v Kežmarku v roce 2015, svým tématem i závažností regionální prostor přesahuje, současně ale skrze každodenní život v konkrétní oblasti Slovenska za fašistické Slovenské republiky dává představu, jak takový život člověka, Žida s árijskými doklady, vypadal. Je to svým způsobem pohled zevnitř a bez uměleckých a dramatických ambicí popisuje, jak to ve světě, který už neslouží primárně k životu, ale k ukrývání se před smrtí, vypadá.

Eduard Laufer, který tu vypráví svůj příběh, se narodil v roce 1895 v Radošíně na Slovensku. Vyrůstal ještě v rakousko-uherské monarchii, která ho povolala v roce 1915 na fronty první světové války. Z ní se vrátil jako italský legionář, oženil se a během první republiky žil převážně v Praze. Po obsazení Prahy a Čech v březnu 1939 se vrátil do Nitry. A tady začíná příběh knihy *Edo*.

23. decembra 1939 išla moja žena v skorých ranných hodinách na trh, aby tam nakúpila potraviny. Spoliehala sa pritom na fakt, že bola blondína a vôbec nevyzerala židovky. Jedna známa ju však udala gardistovi. Ten sledoval moju ženu až do nášho domu na Mostnej ulici. S naším 15ročným synom Jurajom som sedel v izbe a počuli sme, ako gardista zreval na moju ženu: „Smradlavá Židovka, kdo ti dovolil pred 10. hodinou jít na rynek?“ Pritom moju ženu bil remenným bičom. Počul som jej prenikavý výkrik až do izby. Zadržal som svojho syna a šiel som do kuchyne, kde gardista ešte stále bičoval moju

ženu. Schytil som gardistu odzadu za hlavu, skrútil som mu ju jedným trhnutím na stranu, zdvihol som ho do výšky a hneď nato som ho pustil na zem. Tento smrtiaci chmat som sa naučil, keď som bol zápasníkom vo Viedenskom atletickom klube, v ktorom som bol roku 1911 členom. Tento chmat bol pri zápasení prísne zakázaný a smel byť použitý nanajvýš v prípade núdze pri živote nebezpečnom útoku. Keď som gardistu pustil, myklo mu nohami a ostal na zemi ležať mŕtvy.

Nemal som v úmysle ho zabiť, konal som inštinktívne vo veľmi silnom afek-

Eduard Laufer v roce 1942. Foto archiv.

te, ktorý bol spôsobený týraním mojej manželky. Sám som sa preľakol svojho konania a hneď som si bol plne vedomý aj jeho následkov. Mojej žene som čo najrýchlejšie zbalil najpotrebnejšie veci do príručného kufra a poslal som ju spolu s mojím synom k jej bratovi Jozefovi Rosenbergerovi do Bánoviec nad Bebravou. Potom som pozbieral všetky peniaze a šperky, urobil som si malý balíček s jedlom a naobliekal som na seba niekoľko vrstiev oblečenia. Aby som nebol nikomu nápadný, musel som dom opustiť bez batožiny.

Lauferovi se podařilo uniknout. Pomocí přátel získal árijské dokumenty a stal se z něho Teofil Gula, občan Slovenské republiky, křesťan, který se živil vykupováním starých hadrů,

kostí a železa. Jeho noví spolupracovníci, kteří arizovali původně židovské firmy a přivlastnili si jejich domy a majetek, byli vesměs členy Hlinkovy gardy a nechali do nich zapsat i jeho. Tak začala Lauferova bludná pout. Bydlel v Kežmarku a jezdil po okolních městech a vesnicích pro „tovar“. Byl svědkem toho, jak se situace Židů den ode dne zhoršovala, a tam, kde to bylo možné, se snažil pomáhat.

Večer som šiel do Hlinkovho domu (Heim der Garde). Tam práve pripravovali rozdelenie služieb pri deportáciách. Utvorili sa skupiny vždy po troch osobách: 1 gardista, 1 žandár a 1 príslušník Nemeckej strany. Každé skupine prideliť jednu ulicu, z ktorej mali zbierať Židov. Výzvali ma, aby som bol súčasťou jednej takejto skupiny. Mali sme priviesť Židov na nádvorie Tokolyho hradu. Vyhovoriť som sa, že veľmi skoro ráno musím začať s prekladáním handier na vlakovej stanici a že sa preto nemôžem zúčastniť. Z Hlinkovho domu som šiel naspäť ku Dr. Lichtigovi. Bol veľmi sklúčený, pretože sa mu nepodarilo oslobodiť sa. Povedal mi, že jeho sused, ktorý bol slovenským Nemcom, lekárom a antisemitom, ho dal na deportačný zoznam z konkurenčnej závidi. Poprosil ma, aby som mu bol nápomocný, keď ho budú transportovať. Pozná vraj jedného muža na ministerstve v Bratislave, ktorý ho určite z transportu zachráni. Na lístok mi napísal jedno telefónne číslo. V momente transportu som mal na toto číslo zavolať a povedať, že jeho a jeho ženu chcú odviezť. Vzal som lístok a šiel som domov. Bol som taký vyčerpaný, že som si oblečený ľahol spať.

Ešte pred svitaním som odišiel do mesta. Po ceste som stretával hliadky, ktoré šli na lov Židov. Po 10. hodine predpoludním som videl, ako približne 800 Židov, medzi nimi aj deti, ženy a starých, hnali na vlakovú stanicu. Medzi nimi bol aj Dr. Lichtig so ženou. Šiel som na poštu a zavolať som na udané telefónne číslo do Bratislavy. Po chvíli čakania sa ozval niekto z ministerstva. Predstavil som sa ako gardista Gula a povedal som, že práve deportujú Dr. Lichtiga so ženou.

Povedali mi, že transport pôjde najprv do Žiliny, aby tam doplnil transporty z Nového Mesta alebo z Vrbové-

ho. Vyzvali ma, aby som pozajtra ráno čakal v Žiline v gardistickej uniforme na rýchlik, ktorý tam mal doraziť o 7.00 ráno z Bratislavy. Mal som tam osloviť gardistického dôstojníka, ktorý bude na znamenie držať svoju ľavú ruku na ramennom remeni. Dôstojník tam potom na mieste všetko vybaví. S pozdravom „Na stráž!“ som zložil slúchadlo. (Dr. Lichtiga a jeho rodinu se skutečně podařilo z transportu vyreklamovat.)

Situace se zkomplikovala, když se na scéně objevil skutečný Theofil Gula, do té doby pracující v Německu, který začal Laufera vydírat. Tomu se ho podařilo uplatit, ale nebezpečí prozrazení se podstatně zvýšilo. Hon na Židy, které odváželi do sběrných táborů a poté transportovali do Osvětimi, se stupňoval. Židé žili v úkrytech u lidí, kteří byli ochotni jim poskytnout útočiště, někteří se snažili dostat do Maďarska či do odlehlých obcí v horách, avšak vše bylo spojeno s nekonečným rizikem.

Od začiatku roku 1944 sa utrpenie Židov, ktorí ešte zostali v meste, znásobilo. Neustále ich trápili gardisti aj slovenskí žandári a príslušníci Nemeckej strany. Pri domových prehliadkach, ktoré boli zakaždým spojené s vyhrážkami, vyplieneným doslova zvliekali posledné, čo mali na sebe. Kto už nevlastnil vôbec nič, čo by mohol ponúknuť svojim trýzniteľom, toho zbalili a odviezli do zberného tábora v Žiline.

I když se to zdálo už skoro nemožné, poté, co propuklo povstání a Slovensko začali vojensky kontrolovat Němci a gestapo, se šance skrývajících se Židů na přežití ještě snížila. Ze zprávy Eduarda Laufera si můžeme udělat alespoň přibližnou představu, jak zlé to byly časy. Vedle výpovědi o odvaze a ochotě pomáhat je jeho svědectví, které pro jeruzalémský památník šoa Jad vašem v roce 1964 sepsal, také zprávou o skutečné podobě fašistické Slovenské republiky i povaze těch, kteří se k ní hlásili a měli z toho prospěch.

Zprávou o tom, že ani na samém konci války se vrazi neslitovali nad oběťmi, protože povoláním vrahů je vraždit, stejně jako povoláním konfidentů je udávat a těch, co uctívají majetek, je loupit ho a shromažďovat ještě i v branách samotného pekla.

V poslednom momente sa stala ešte jedna beštiálnosť. Gestapo prepustilo Židov, ktorí boli vo väzbe v židovskej škole. Títo sa vrátili do svojich domovov. V noci prehládaval šofér drevárskeho podniku Bela Lux židovské byty a odviekol dvoch židovských mužov a jednu ženu vo svojom aute smerom na Poprad. Na ulici ich zastrelil. Gestapo už v tom momente opustilo Kežmarok. Lux teda konal na vlastnú päsť.

Prihlásil som sa u brigády Sloboda na československú vojenskú službu.

Gardisti z Kežmarku pochodujú mestem. Foto archiv.

Stal som sa veliteľom oddelenia dopravy. Mal som k dispozícii približne 80 konských povozov. Tak som mal príležitosť, aby som mohol pomáhať utečencom, ktorí prichádzali z Osvienčimu. Nachádzali sme ich napoly zmrznutých na okrajoch ciest. Nakladali sme ich na moje konské povozy. Zaobstaral som im teplé jedlo, bielizeň a oblečenie.

Na čele môjho oddielu som na koni cválal do Prahy. 16. mája 1945 som sa zúčastnil defilé prezidenta Dr. Eduarda Beneša. (...) S 800 koňmi, ktoré som dostal v Medláňkach pri Brne, som cválal do Veľkého Kýra (okres Nitra). Po mojom príchode tam som hľadal mojich príbuzných i známych. Najskôr som šiel do Topoľčian a do Bánoviec nad Bebravou, kde pred voj-

nou žilo sedem súrodencov mojej manželky. No nikto z nich sa nevrátil. Od pána Gruna, môjho tamojšieho obchodného priateľa, som sa dozvedel, že miestni obyvatelia v posledných dňoch pred oslobodením všetkých zavraždili. V troch obchodných domoch mojich švagrov sedeli slovenskí lúpežní vrahovia ako noví majitelia.

Zostal som u Gruna celú noc. Porozprával mi o jeho utrpení a jeho záchrane. Z mojej veľkej rodiny už nažive nezostal vôbec nikto. Všetkých slovenskí lúpežní vrahovia zavraždili. Nedokázal som dlhšie zostať medzi touto krvou poškrvnenou čvargou, ktorá vraždila či už priamo, alebo len nepriamo.

No medzi slovenským obyvateľstvom sa našli aj výnimky. Len niekoľko jednotlivcov sa nepodieľalo na tomto

prenasledovaní, áno, dokonca pomáhali. A preto musím ešte raz s chválou vyzdvihnúť môjho dobrého priateľa Silona, na ktorého nikdy v živote nezabudnem. No mnohí, ktorí sa vďaka nemu zachránili a prišli do tejto krajiny (Izraela), si na neho už nikdy viac nespomenuli, aj keď som jeho meno pred nimi veľmi často spomínal.

Po válce, během které zahynuli i jeho žena a syn,

se Edo Laufer účastnil organizování a výcviku brigády Hagany a koncem roku 1948 odjel se svojí novou manželkou a tisícovkou příslušníků brigády do Izraele. Díky němu přežilo válku na osmdesát židovských rodin; on sám za to několikrát málem zaplatil životem. Nám pak zanechal věrohodnou zprávu o tom, jak to vypadalo na Slovensku v letech 1939–1945. Stojí za to si ji přečíst. **jd**

(Edo. Spomienky Eduarda Laufera alias Teofila Gulu na roky 1939 až 1945, predovšetkým na jeho záchranu Židov v Kežmarku a okolí, vydala s. s. r. o. ViVit v Kežmarku v roce 2015. Překlad z němčiny Mária Trajčíková-Liptáková a Lenka Liptáková, 120 stran, měkká vazba.)

AKADEMIK A STÁTNÍK

V květnu zemřel v 94 letech historik Richard Pipes

Jeho jméno znají hlavně ti, kdo se zajímají o dějiny Ruska a Sovětského svazu, neboť studiu ruské historie a politické kultury zasvětil celý život. Jeho práce však dalece přesahovala akademický výzkum, psaní odborných knih a univerzitní výuku: ovlivnila životy milionů lidí (včetně našich). V letech 1981–1982 patřil k týmu poradců prezidenta Ronalda Reagana a byl to právě on, kdo svou erudicí a politickou zásadovostí a představitivostí významně napomohl koncepci nové linie vztahů se SSSR. Od politiky détente (snížení napětí), v rámci níž Američané a západoevropští spojenci v době studené války o existenci Sovětského svazu uvažovali jako o čemsi daném, co je třeba udržet pod kontrolou, ale kvůli hrozbě jaderné války nijak neprovokovat, přešel Reagan k tvrdší linii, usilující o změnu sovětského systému.

Richard Pipes zažil v mládí na vlastní kůži dopad obou totalitních systémů 20. století a později ve své vědecké práci zdůrazňoval jejich spojitost. Narodil se roku 1923 v polském Cieszyně (Těšíně) v asimilované židovské rodině Marka a Sofie Piepesových. Později se rodina přestěhovala do Varšavy, kde ji zastihl začátek druhé světové války, pád Varšavy a rozdělení země mezi nacisty a Stalinův Sovětský svaz.

Pipesův otec, rodák ze Lvova a člen Piłsudského legií, které bojovaly za nezávislost Polska, a obchodník (mj. zakladatel krakovské pobočky vídeňské čokoládovny Pischinger & Co., poté dovozce ovoce), dokázal díky svému majetku a kontaktům sehnat padělané doklady a odvézt rodinu do bezpečí. V říjnu 1939 odjeli na falešné papíry na Západ, nejprve do Itálie a poté v červenci 1940 do Spojených států. Ze zkušenosti s holokaustem (jenž tragicky dopadl na příbuzné a blízké, kteří zůstali v Polsku) Richard Pipes nakonec vyvodil své životní poslání. „Hlavní dopad holokaustu na mou psychiku byl jiný: mám radost z každého dne života, který mi byl dopřán, neboť jsem byl zachráněn před jistou smrtí. Cítil jsem a dodnes cítím, že jsem nebyl ušetřen proto, abych svůj život promarnil nevázaností a sebezbožněním, ale proto, abych šířil mravní poselství, tím, že budu na příkladech z dějin ukazovat, jak zlé ideje vedou ke zlým koncům. Badatelé toho o holokaustu napsali požehnaně, a proto jsem nabyl přesvědčení, že mým úkolem je předvést tuto pravdu na příkladu komunismu.“

STUDIA

R. Pipes se od mládí intenzivně zabýval dějinami malířství a filosofie, nakonec ale padla jeho volba na historii, přičemž předchozí zájmy tuto volbu ovlivnily: „Moje raná vášně pro výtvarné umění měla ještě jeden prospěšný a trvalý dopad: učinila mě imunním k jakémukoli typu ideologie. Všechny ideologie obsahují zrnko pravdy, jejich tvůrci jim však přisuzují univerzální platnost. V občasných diskusích, které jsem jako dospívající mladík vedl s marxisty, jsem jejich argumenty nedokázal skoro vůbec vyvrátit, protože jsem neměl

Richard Pipes, 1959. Foto archiv.

ani ponětí o marxistických dogmatech. Byl jsem si však absolutně jist, že žádná formule není s to vysvětlit všechno. Někteří lidé touží, aby byl svět uspořádán jasně, chtějí, aby všechno ‚pasovalo‘ – a ti jsou vhodným materiálem pro marxisty a jiné totalitní doktríny. Jiní zase mají radost z toho, co Tolstoj nazval ‚nekonečnými, nevyčerpatelně věčnými projevy‘ života, radosti, jejíž kořeny v konečné fázi spočívají v estetice. Já patřím do této druhé kategorie.“

V Americe získal Pipes stipendium na bakalářské studium dějin na vysoké škole Muskingum College v Ohio. Poté, co Hitler v červnu 1941 napadl Sovětský svaz, se navíc začal učit rusky. V lednu 1943 dostal povolávací rozkaz, a kromě základního a radistického výcviku absolvoval speciální program zaměřený na jazyky, v němž svou znalost ruštiny zdokonalil (nicméně zatím nevyužil). Právě za války se rozhodl, že se stane profesionálním his-

torikem, že spojí rusistiku s dějinami; pro doktorská studia si v září 1947 vybral Harvardovu univerzitu. Jako téma disertační práce si zvolil bolševickou nacionální teorii. „Byla to totiž doba, kdy ruský šovinismus, aktivně prosazovaný Stalinem, dosahoval vrcholu. Rusko bylo zobrazováno jako země, která byla po celé své dějiny vůdčí zemí světa, jež se vždy stávala obětí agrese a nikdy nebyla agresorem. Současně bylo představováno jako zdroj největších intelektuálních a vědeckých úspěchů lidstva. Jedna sovětská publikace z té doby přiznávala Američanům pouze dva vynálezy: kleště na oplatky a elektrické křeslo. Bylo pro mě záhadou, proč režim, který se oficiálně hlásí k marxismu, tedy ideologii odsuzující nacionalismus jako buržoazní taktický manévr k odvrácení dělníků od třídního boje, fanaticky nacionalismus hájí.“

Během práce se začal hlouběji zabývat Ruskem jako nikoli mnohonárodnostním státem, v němž se národy svého etnického cítění dobrovolně vzdaly, aby přijaly „sovětskou národnost“ (jako přijímali přistěhovalci do USA národnost americkou), jak se oficiálně tvrdilo (a na Západě i věřilo), ale jako mnohonárodnostní říší, v níž byl nacionalismus živý, zatímco asimilace byla tvrdě vynucována. Výsledkem byla kniha *Vznik Sovětského svazu. Nacionalismus a komunismus, 1917–1924* i to, že R. Pipes začal na Harvardu o sovětských národnostech sám přednášet.

Jako další cíl si vytkl práci o politické kultuře ruských dějin. „Upoutaly mě četné podobnosti předrevolučního a porevolučního Ruska. Chtěl jsem nahlédnout za radikální hesla sovětské propagandy a v politickém životě odhalit prvky kontinuity. Popsal jsem a doložil, že Sovětský svaz byl přes veškeré své revoluční pózy ‚revoluční‘ pouze do zahraničí. V domácí politice to však byl rigidní konzervativní režim, který měl víc společného s absolutismem Mikuláše I. než s utopickými fantaziemi radikálů z 19. století.“ Kniha vyšla roku 1974 pod názvem *Rusko za starého režimu*.

První cestu do Sovětského svazu podnikl Pipes (za stálého doprovodu místní policie) roku 1957. Navštívil Leningrad a Moskvu, ale také Střední Asii. Po návratu byl na Harvardu jmenován profesorem s definitivou a na této (a řadě dalších) univerzit působil a vyučoval různé aspekty ruských dějin až do roku 1996. Současně se věnoval vědecké práci i studijním cestám, mj. do Československa (pár měsíců před ruskou invazí), do Izraele (vždy

zdůrazňoval roli ruské spolupráce s arabskými zeměmi, k židovskému státu nepřátelskými) a na Blízký východ, do Číny a znovu do Sovětského svazu. Svou odbornou činnost v těchto letech přerušil jen jednou, a to z velmi důležitých důvodů.

SPOLUPRÁCE S R. R.

Znalost ruských dějin i současného stavu věci vedla R. Pipese k závěrům, které s ním většina tehdejších západních sovětologů nesdílela. Zatímco oni pokládali Sovětský svaz za společnost svého druhu, s níž je třeba se nějak dohodnout, a aby nevynášeli „nevědecké morální soudy“, přehlíželi porušování lidských práv v samotném SSSR i jeho satelitech, R. Pipes kritizoval nedemokratické podmínky v zemi i to, jak agresivně se SSSR choval navenek. Roku 1976 se stal vedoucím nyní již legendárního týmu B, jenž od vlády dostal za úkol nezávisle analyzovat informace shromážděné CIA o sovětském nukleárním zbrojení, Rusy proklamovaném jako nutnost k odstrašení a odvrácení jaderné hrozby druhé strany. Pipes sestavil z odborníků se zkušeností z armády i politiky pracovní skupinu a výsledky jejich analýzy doložily, že sovětsí vůdci (na rozdíl od amerických) neusilují o rovnováhu sil, ale o to, aby v případné jaderné válce zvítězili. „Souhrnně řečeno, problém spočívá v pochopení odlišné kultury. O strategické rovnováze rozhodovala nejen poměrná síla skladišť na obou stranách, ale také, a především mentalita a úmysly lidí, již ony zbraně ovládají. (Spojenci například v roce 1940 rozmístili ve Francii víc mužů a tanků než Německo, utrpěli však drtivou porážku, protože jejich generálové ovlivnění zkušeností první světové války přemýšleli obranně a podobné smýšlení přisuzovali i nepříteli.“

Washington zprávu týmu B v době jejího vzniku v podstatě odmítl, její argumenty však zapůsobily na Z. Brzezinského, poradce pro národní bezpečnost prezidenta Cartera, a později ovlivnily zejména prezidenta Ronalda Reagana, který se rozhodl s ústupky vůči Rusům skoncovat. Po jeho zvolení byl R. Pipes jmenován do transformačního týmu na ministerstvu zahraničí a do Rady pro národní bezpečnost.

Působil v ní v letech 1981–1982 a podílel se na americké reakci vůči Polsku a Sovětům poté, co bylo v Polsku v rámci akcí proti Solidaritě vyhlášeno stanné právo. Ta spočívala v zavedení ekonomických sankcí i otevřeném politickém tlaku, přičemž se k nim přidaly i západoevropské státy. R. Pipes také sestavil návrh Národně-bezpečnostního nařízení č. 75, jež bylo vydáno v lednu 1983. Podstatu tohoto nařízení o vztahu politiky Reaganovy vlády k Sovětskému svazu formuloval později ve svých vzpomínkách s určitou dávkou trpkosti takto: „Konečná verze nařízení obsahovala body, které byly v protikladu ke všem politickým výkladům, jimiž se dříve americká politika vůči Moskvě řídila. To znamená, že vyzývalo nejen k po-

Jeden z posledních snímků. Foto archiv.

restání nepřijatelného sovětského chování, ale i k tomu, abychom udělali vše, co je v našich silách a zabránili onomu chování tím, že vyvoláme změny v povaze sovětského režimu, z něhož sovětské chování vyplývá.“ Praktické důsledky ekonomických sankcí se nelíbily západním podnikatelům, podle nichž „obchod znamenal mír“ a kteří prosazovali představu, že Sovětský svaz není tak nebezpečný, neboť se jedná o „stabilní zemi“. Pipes přirovnává americké a západoevropské zastávce tohoto názoru k britským hlasatelům appeasementu vůči Hitlerovi. „Britské hlasatele

appeasementu motivovala pochopitelná touha zabránit další válce, přispěli však také k dosažení některých racionálních cílů nepřítele. Také mu důvěřovali víc než svým oponentům. Také věřili v osobní styk s nacistickými vůdci a každého, kdo s jejich taktikou nesouhlasil – především Winstona Churchilla –, odmítali jako válečného štváče.“

ZKLAMÁNÍ

„Čím bezpečněji se sovětsí vůdci cítili, tím agresivněji se chovali,“ píše Pipes v memoárech. „Platilo to i obráceně. Jediná doba, kdy byli beze všeho ochotni ke kompromisu se zahraniční ‚kapitalistickou‘ mocností, byly roky 1940–1941, kdy se báli, že až se Hitler zmocní kontinentální Evropy, obrátí se proti nim. Aby si ho usmířili, zahrnovali ho jidlem a strategickými surovinami, a dokonce mu vydali i německé komunisty, kteří hledali útočiště v Moskvě. Je pravda, že ve vztazích s námi pociťovali úzkost, ale z jiného důvodu, než jaký se všeobecně předpokládá. Dokud Spojené státy svobodně existovaly a prosperovaly, nemohli mít sovětsí vůdci klid, tato svoboda a prosperita jim byly neustále trnem v oku a ohrožovaly jejich autoritu doma.“

I když Pipes Sovětský svaz „přežil“, s posledním vývojem v zemi rozhodně spokojený nebyl a vyjadřoval se k němu velmi skepticky. „Putin je srdcem komunisty a ruský imperialista. Stará se jen o to – stejně jako všichni ruští vládcí –, aby nevypadal slabý.“ V roce 2015 definoval nejlepší ruský možný scénář takto: „Mít prezidenta, který si uvědomí, že Rusku chybí politická kultura, a proto potřebuje v příštích 20–30 letech demokratické instituce.“ Na otázku, zda je Putin ryze ruským produktem, odpověděl: „Bohužel ano. Rusové touží po silných vůdcích, kteří tvrdí, že dělají to, co je pro jejich zemi nejlepší, nenaslouchají veřejnému mínění a nerespektují právní systém. Studoval jsem Rusko po 70 let a tato skutečnost mě hluboce zklamala. Chtěl bych, aby se – stejně jako země východní Evropy – posunulo směrem k právní demokracii, ale tuto tradici Rusko nemá.“

Je potěšitelné, že do češtiny byla přeložena řada Pipesových knih: *Rusko za starého režimu* (2004), *Vlastnictví a svoboda* (2008), *Dějiny ruské revoluce* (1998, 2017) a konečně memoáry, z nichž je v tomto textu v překladu Lud'ka Bednáře citováno, nazvané *Vixi. Paměti nezařaditelného* (2005). **ALICE MARXOVÁ**

Abraham Joshua Heschel

ČLOVĚK A SLOVO

DŮSTOJNOST SLOV

Autoři odborných studií o modlitbě se obvykle zabývají pocity a pohnutkami člověka, který se modlí, zkoumají text modlitby – jeho historii, obsah či styl, zajímá je její téma a charakter – zda se jedná o chválu, prosbu či vyznání. My se zde soustředíme na sám akt modlitby. Naše otázka zní: Co přesně se odehrává, když se člověk modlí?

Modlitba může vzejít pouze ze součinnosti dvou prvků – člověka a slova. Vědecké studie zkoumají každý zvlášť, pojednávají o nich odděleně, jako by existovaly volně vedle sebe, bez hlubší spojitosti. Dokud však existují odděleně, není možné se modlit. Nevyřčené slovo je němé, člověk beze slova negramotný. Teprve skloubení obého tvoří modlitbu.

Pravidelně se modlit a žít mimo modlitbu jsou dvě odlišné životní situace, dva různé způsoby myšlení. Jak jsou si vzdáleny, člověk poznává a zakouší v hloubi své duše. Stav našeho vědomí a myslí a způsob, jímž pracují v běžném životě, se zásadně liší od stavu vědomí a způsobu myšlení během modlitby. Abychom se mohli modlit, musíme proud svého vědomí přeměřovat, dočasně je od všeho uprázdnit, naladit se na jiný způsob a atmosféru myšlení.

Jak takovou změnu uskutečnit? Jak se člověk žijící mimo modlitbu stane tím, kdo se modlí? Badatelé, kteří se touto problematikou zabývají, objasňují zrod modlitby na základě určitých mentálních, citových a sociálních impulsů či podmínek. Často se například soudí, že hlavní pohnutkou k modlitbě je velká radost či naopak hluboký zármutek. Přeceňováním psychologické motivace či sociálního aspektu však často ztrácíme ze zřetele skutečnost, že každodenní modlitba vyvěrá v mnohem větší míře odjinud. Tím, kdo se modlí, se člověk stává, teprve když se modlit začne, zřídka kdy předtím. Stává se jím mocí slova.

Pro správné pochopení modlitby je tudíž třeba ujasnit si podstatu a funkci vztahu, který mezi člověkem a slovem

vzniká. Jakým způsobem se člověk ke slovu vztahuje? Co slovo pro toho, kdo se modlí, znamená?

Všichni prožíváme celou řadu vztahů, které nabývají různých podob podle toho, máme-li co činit se zvířetem nebo lidskou bytostí, s rostlinou, uměleckým dílem, s rituálním předmětem či s nástrojem. Čím je však pro nás slovo? Jaký má status? Jakou váhu?

Abraham Joshua Heschel. Foto archiv.

Málo přemýšlíme o podstatě slov, ač moc ducha nikde nepůsobí tak otevřeně, přímo a bezprostředně a jeho síla není nikde přítomna tak hmatatelně jako ve slovech.

Co většina z nás ví o podstatě slov? Naše slova nevyrůstají z živné půdy duše jako plody hlubokých vhledů, nacházíme je v podobě bezobsažných frází, pohozených jako smetí kdesi na zadním dvorku našeho intelektu. Pro současného člověka nic není tak blízké a zároveň banální jako slova. Jsou tím nejlacinějším, nejčastěji zneužívaným a nejméně váženým z věcí. Běžně slova znevažujeme. Všichni uprostřed nich žijeme, cítíme v nich, myslíme v nich, a přesto nedokážeme uchovat a rozvíjet jejich nezávislou důstojnost. Nerespektujeme jejich moc a jejich váhu, a slova pro nás ztrácejí význam a unikají nám – jako by se nám z úst sypal prach.

Slova pozbývají závaznosti, jsme vůči jejich síle stále méně citliví. A hořký je úděl těch, kteří si už vůbec neuvědomují, jak mnoho slova váží, neboť slova, jsou-li zneužívána, mstí se na těch, kdo je zneužívají. Bez citu pro důstojnost slov, bez úcty k tomu, co všechno dokáže vyjádřit, se zkrátka modlit nelze.

Co se během ryzí modlitby mezi duší a slovem odehrává, dalece přesahuje instrumentální používání slov jako prostředků komunikace. Duše a slovo se navzájem ovlivňují, neboť slovo je nadáno tvůrčí mocí.

Slova nejsou z papíru. Slova modlitby jsou schrány ducha. Avšak bohatství, jež v sobě skrývají, nespatříme, dokud ve slovech nezažehneme světlo. Teprve až pronikneme do slova, uvědomíme si, jaké bohatství v sobě skrývá naše duše.

SLOVA HOVOŘÍ

Nikdy nedokážeme pochopit, že duch se zjevuje ve formě slov, dokud si neuvědomíme důležitou pravdu: řeč je nadána mocí a slova zavazují.

Závaznost vyřčeného slova, reálnost přísahy či slibu vnímá každý. Když něco slibujeme, dáváme své čestné slovo, vyslovujeme přísahu nebo uzavíráme ústní dohodu, učíme se chápat, že slovo je silnější než vůle, že dané slovo existuje nezávisle, bez ohledu jeho na vztah či příslušnost k naší osobě. Je pro nás objektivní skutečností, něčím, co existuje samo o sobě. Nemusíme mu přesně rozumět, a přece má nad námi moc.

S takovou mírou objektivnosti stojí před člověkem slovo, když se modlí. Pronášet slovo modlitby je jako skládat slavnostní slib.

Slova modlitby nepomíjejí. V dimenzi svatosti jsou věčně živá. Slova modlitby zavazují. Za tím, co říkáme, si musíme stát. Modlitba je opak pozérství.

Slova nejsou pouhé znaky, různé kombinace písmen. Písmena jsou jednorozměrná a jejich jedinou funkcí je označovat hlásky. Proti tomu slova mají plnost a hloubku, jsou mnohorozměrná. Pomocí slov sice označujeme věci nebo jimi vyjadřujeme své myšlenky a sdílíme je s ostatními, nicméně tvrdit, že slova jsou pouze „mentálními

soumary“ a ničím více, je podobné, jako když v člověku, jenž nám nese zavazadla k vlaku, vidíme právě jen nosiče. Nošení kufrů netvoří podstatu osobnosti a stejně tak netkví podstata slova v jeho funkci znaku. Esenci slova je nutné odlišit od jeho funkce, od způsobu jeho užívání.

Naše porozumění slovu je bezprostřední. Nepřístupujeme k němu tak, že si nejprve vybavíme věc či ideu, kterou označuje, a pak se k němu opět vracíme. Vyřkneme-li nějaké slovo, například hora či krása, nevytane nám okamžitě na myslí obraz či kvalita jmenovaných věcí; v centru naší pozornosti stojí slovo ve své jedinečné intenzitě, obetkané především významu a asociací, jež dalece přesahují význam uváděný ve slovníku, a často přímo nesouvisejí s věcí, již dané slovo označuje.

Slovo je ohniskem, v němž se významy setkávají a z něhož jako by všechny vycházely. V modlitbě, stejně jako v poezii, se ke slovům neuchylujeme, abychom jimi označovali věci, nýbrž proto, abychom uviděli věci ve světle slov. V každodenním hovoru jsme tím, kdo mluví, obvykle my, naše slova jsou však němá. V poezii a modlitbě mluví slova.

Duchovní síly slova jsou zpravidla spoutány a musejí být uvolněny, aby se projevíly navenek a mohly být vnímány. To vyžaduje od samého začátku aktivní přístup. Začít se modlit znamená stanout slovu tváří v tvář – být konfrontován s jeho důstojností a hloubkou, vyčítit jeho latentní energii. Při modlitbě člověk silou svého ducha zjevuje, co je v textu skryto. Kvalita modlitby závisí na interakci člověka a slova.

Proto nestačí slovo vyřknout. Dokud nenahlédneme, že slovo je silnější než vůle, a nenaučíme se vkládat do něj všechnu svou radost a naději či všechnen svůj žal, nebudeme s to se modlit. Slova nesmějí odpadávat ze rtů jako uvadlé listí na podzim, musejí vzlétat ze srdce do dálav věčnosti jako ptáci.

Jestliže se proti úzkosti a zmatku vroucnost srdce spojí se silami víry a společně uchovávají jas a klid v duši, cítíme, jak vznešená a laskavá dokáží slova být. Když nám vycházejí z úst, září z nich moc a sláva. Zlahodňují tr-

pkost strachu, rozevírají křídla naděje. Dávají našim chabým, křehkým myšlenkám sílu.

V naší civilizaci, která se tak úspěšně snaží jazyk zlikvidovat, je modlitba jakýmsi arzenálem duchovních zbraní, sférou, v níž slova zůstávají čistá a svatá, mají moc inspirovat a udržují nás duchovně živé. Z tohoto arzenálu čerpáme sílu, potřebnou k tomu, abychom zachránili svoji víru, uchovali si vědomí toho, co nepomijí. Abychom nevyvanuli. Během krizí, ve chvílích beznaděje je pro nás slovo modlitby jako poutko, jehož se můžeme přidržet, abychom neztratili rovnováhu ve voze pouliční dráhy, jenž se řítí vpřed plnou rychlostí a může každým okamžikem vykolejit.

* * *

Rabín a profesor židovské etiky a mystiky Abraham Joshua Heschel, z jehož knihy *Člověk hledá Boha – O modlitbě a řeči symbolů*, právě vydané v nakladatelství Vyšehrad, přinášíme dvě malé ukázky, patří k nejvýraznějším židovským osobnostem 20. století. Narodil se v roce 1907 ve Varšavě v chasidsky orientované rodině – mezi jeho předky najdeme tak proslulého cadika, jako byl Avraham Jehošua Heschl z Apty. Poté, co absolvoval ješivu a stal se rabínem, odešel studovat do Berlína, kde získal doktorát a také druhou, tentokrát liberální smichu na Hochschule für die Wissenschaft des Judentums. Podobně jako Martin Buber, s kterým se v Německu stýkal, hledal a nacházel prostor pro židovskou praxi mezi ortodoxií a reformou, v konzervativním judaismu. Krátce před příchodem nacistů se mu podařilo uprchnout do Londýna; nakonec se usadil v USA. Od roku 1949 až do své smrti (1972) pak byl profesorem na Jewish Theological Seminary v New Yorku. Výrazně se angažoval v ekumenickém hnutí a aktivně se účastnil bojů za lidská práva Afroameričanů. Z jeho rozsáhlého díla byly do češtiny přeloženy ještě knihy *Šabat* (Academia 2009) a *Kdo je člověk* (Oikoymenth 2017).

(Abraham J. Heschel: *Člověk hledá Boha. O modlitbě a řeči symbolů*. Přeložila Tereza Krekulová, vydalo nakladatelství Vyšehrad 2018, 168 stran, pevná vazba. Cena 249 Kč.)

VÝROČNÍ ZASEDÁNÍ AJC

(dokončení ze str. 3)

Minulost některých jejích členů odkazuje právě k tradicím nacistického Rakouska.

PŘED SEDMDESÁTI LETY

O vznik Izraele se před sedmdesáti lety zasloužilo mnoho osobností. A AJC věnoval několik programových vstupů právě jim. Jorge García Granados, guatemalský diplomat, přesvědčil většinu latinskoamerických zemí, aby v listopadu 1947 v OSN hlasovaly pro plán na rozdělení Palestiny, a byl úplně prvním, kdo pak nový židovský stát v zastoupení své země uznal. Osvaldo Aranha, brazilský politik, onomu Valnému shromáždění OSN předsedal a schválně odložil jednání o tři dny, aby návrh prošel. Byl za to nominován na Nobelovu cenu míru. AJC si dal tu práci a vypátral potomky obou politiků, kteří na své prarodiče zavzpomínali.

My však víme, že ještě významnější roli sehrál v OSN v té době československý ministr zahraničí Jan Masaryk. Nepřišla na něj řeč údajně proto, že nezanechal potomky, kteří by mohli takto emotivně vystoupit. Druhý důvod byl nicméně o něco prozaičtější. Organizátoři konference předpokládali účast ministra zahraničí ČR, který ji nakonec odřekl. Během několika týdnů by měl totiž do Izraele přijet jako nový český velvyslanec. Přestože proces vydání agrémentu zatím nebyl zahájen, považoval Martin Stropnický svou účast na takto viditelné akci za problematickou z hlediska diplomatického protokolu. Tím pádem se v programu AJC nedostalo nejen na Jana Masaryka, ale ani na jeho otce, prezidenta TGM, a nebyl ani prostor pro to, o čem se učí každý izraelský školák – nikdo se nezmínil o dodávce československých zbraní a letadel navzdory embargu anebo o výcviku budoucích izraelských vojáků a pilotů v Žatci, Českých Budějovicích a na dalších místech naší republiky, bez něhož by se mladý izraelský stát nikdy neubráníl.

Škoda! Nejen proto, že většinu publika tvořili Američané, kteří o této slavné kapitole dějin nevědí vůbec nic. A nejspíš se to již nikdy nedozvědí.

TOMÁŠ KRAUS

Většinu vystoupení lze zhlédnout na e-mailové adrese www.ajc.org/globalforumnews.

AUTOR ANTIHRDINŮ

Reného Goscinného připomínají výstavy v Praze a v Londýně

Pražská Villa Pellé zve do půli července děti i dospělé na výstavu ilustrací Jeana Jacques Sempého, jimiž doprovodil rozmanité *Mikulášovy patálie*, i jeho dalších obrázků (hlavně kreslených vtipů a časopiseckých obálek). Většina diváků však přichází „na Mikuláše“. Dobrodružství Mikuláše a jeho přátel z jedné obyčejné francouzské rodiny úředníka a matky v domácnosti, které Sempé tak geniálně ilustroval, psal od konce padesátých do půlky šedesátých let spisovatel a scenárista René Goscinný. Hrdinou a vypravěčem příběhů je malý chlapec, který ze své perspektivy líčí i komentuje všední i dobrodružnější dny své a svých přátel, a také rodičů, učitelů a známých. Používá tedy stejnou metodu, jakou o něco dříve a za mnohem tragičtějších okolností psal své klukovské vyprávění Karel Poláček.

PAŘÍŽ, BUENOS AIRES, NEW YORK, PAŘÍŽ

Kdyby René Goscinný zůstal s rodiči (židovskými imigranty z Polska a Ukrajiny) v rodné Paříži, stihl by ho s největší pravděpodobností i Poláčkův osud. Narodil se v srpnu roku 1926 ve francouzské metropoli, otec se jmenoval Stanisław Simcha Goscinný a pracoval původně ve Varšavě jako chemický inženýr. Roku 1919 se oženil s Annou, která pocházela z Chordorkova, vesničky na Ukrajině. Roku 1928 rodiče – již se syny Claudem a Reném – znovu emigrovali (a aniž to věděli, zachránili tím sobě i dětem život), tentokrát do Buenos Aires, kde otec získal práci. Do Argentiny ho poslala filantropická instituce Židovská kolonizační společnost (založená na konci 19. století baronem de Hirschem), která se snažila zajistit podmínky pro židovské komunity (tvořené původně hlavně Židy prchajícími z carského Ruska). René tu prožil šťastné dětství, studoval (stejně jako později jeho hrdina Mikuláš) francouzské lyceum a roku 1943 získal bakalářský diplom. Dětská idyla skončila prudce – jednak kvůli tragickým zprávám o osudu blízkých v Evropě, jednak mu náhle zemřel otec. René si musel hledat práci: začal jako účetní, později – což mu vyhovovalo – jako kreslil v reklamní agentuře. Po válce se s matkou vydal za strýcem do New Yorku, a aby se v USA vyhnul vojenské povinnosti, odjel roku 1946 do Francie a nastoupil vojenskou službu tam. Sloužil v Aubagne u 141. praporu horské

pěchoty a kreslil pro armádu plakáty a ilustrace. Roku 1947 se vrátil do USA.

Po složitém údobí, kdy nemohl sehnat práci, začal psát příběhy pro děti a stal se redaktorem nakladatelství Kunen Publishers, a když se pak uchytil v agentuře International Press, její šéfredaktor ho za-

René Goscinný, 60. léta. Foto archiv.

městnal v pařížské pobočce. V rodné zemi již Goscinný zůstal a postupně se tu proslavil. Od počátku padesátých let spolupracoval s kreslířem Morrisem (pseudonym belgického kreslíře Maurice de Bevere) a Italem Albertem Uderzem, s nímž založil edici Editpress/Editfrance, a společně vydávali časopisy a posléze v edici Pilote komiksy: *Šťastného Jima* (kterého

První z komiksů s Asterixem a Obelixem. V češtině vycházejí ve vynalézavém překladu Kateřiny Vinšové.

kreslil Morris), a především příběhy Asterixe a Obelixe, které ztvárnil Uderzo. Ze spolupráce s Jeanem Jacquesem Sempém vznikla série o malém Mikulášovi. Goscinný vytvořil i další komiksové cykly pro časopis Tintin: *Signor Spaghetti* či *Oumpah-pah*, ale takové obliby jako příběhy Asterixe či Mikuláše nedosáhly.

Roku 1967 se oženil a s manželkou Gilbertou, rodačkou z Nice, měl dceru Annu. Roku 1977 se celá rodina vydala na dovolenou do Izraele. Po návratu zašel na lékařskou prohlídku, při níž mu 5. listopadu při rutinním zátěžovém testu za přítomnosti lékaře selhalo srdce. Je pohřben na židovském hřbitově v Nice.

TISKAŘSKÉ GENY

Kromě Prahy nyní připomíná Goscinnýho práci do konce září i Židovské muzeum v Londýně výstavou věnovanou jeho životu (prostřednictvím fotografií i artefaktů) a dílu. Tato expozice, původně připravená pro Židovské muzeum v Paříži, zmiňuje mimo jiné Goscinnýho předky z matčiny strany, po nichž mohl zdědit grafickou představivost nutnou pro psaní komiksových příběhů: jeho děd Abraham Beresniak založil roku 1912 v Paříži tiskárnu, která produkovala knihy v jidiš, hebrejštině, francouzštině, polštině i ruštině, díla literární, filozofická i politická. Goscinnýho příběhy tu jsou představeny v kontextu dobové komiksové produkce, především té, které vznikala v Americe.

Výstava připomíná, že během zlaté éry komiksu, když američtí židovští umělci používali svou zkušenost přistěhovalců a vytvářeli nepřekonatelné hrdiny, kteří v převleku Supermana, Spidermana či Xmenů bojovali se zlem, se Goscinný rozhodl vytvořit pravý opak – dvojici poněkud zmatených Galů, drobného, ale mazaného Asterixe, a jeho věrného kama-

rada, lenocha a žrouta nadaného supersilou Obelixe. Do jejich „hrdinských“ skutků vnáší autor vtip, humor (někdy hodně černý), ale též znalost historie, jazyků a lidské povahy. Jak poznamenala jedna komentátorka, tihle dva se stali archetypálními „antihrdiny“, ale nejsou milovaní o nic méně než klasičtí supermani. (am)

IZRAEL: Jak Izraelci vidí svět

Jarní násilnosti na hranici Pásmu Gazy opět ozřejmily zásadní rozdíl. Rozdíl mezi tím, jak na Izrael hledí hlavní proud západních elit a médií, a tím, jak ty události vnímá hlavní proud v Izraeli.

Pro Izraelce šlo o útok na existenci židovského státu, což vyžaduje obranu. Pro Evropu či Ameriku šlo o nepřiměřenou odvetu, kdy Izrael od května do června zastřelil na 120 Palestinců. Pro Izrael šlo o útok pořádaný Hamásem a Islámským džihádem, pro Západ o izraelskou střelbu na civilisty.

Je to rozpor, který zajímavě rozebírá nám známý Josi Klein Halevi v článku „Jak Izraelci vidí svět“ na stránkách listu *The New York Times*. Nesoustředí se jen na letošní Pochod za návrat. Dává ho do širšího kontextu, v němž žije už celá generace lidí ve Svaté zemi.

BEREME OBRANU VÁŽNĚ

V roce 2002, když většina světového společenství silně kritizovala Izrael za jeho tvrdou vojenskou odpověď na vlnu sebevražedných atentátů známou jako druhá intifáda, tehdejší generální tajemník OSN Kofi Annan položil řečnickou otázku: „Je možné, aby měl Izrael pravdu a celý svět se mýlil?“ A většina Izraelců by jistě odpověděla: samozřejmě. Tímto lehce historizujícím exkurzem začíná Halevi svůj text. Dokládá tím, že letošní spor o nepřiměřenou obranu či odvetu není vůbec nový.

Abychom zůstali v roce 2002, tehdejší postoj izraelské veřejnosti – její rozkol se světem – nebyl výsledkem nějaké indoktrinace či vlny populismu, jak se dnes s oblibou říká. Byla to ostatně doba, i když už doznívající, kdy se v Izraeli střídaly vlády levice a pravice, které nabízely různé alternativy do politické soutěže idejí a programů. Ale Izraelci dobře věděli, že jen o dva roky dříve (na jednání v americkém Camp Davidu) židovský stát nabídl Palestincům stažení prakticky z celého Západního břehu i z Pásmu Gazy. A že oplátkou za tuto vstřícnost obdržel největší vlnu teroru ve své historii.

Právě tato zkušenost – tento narativ vysvětlující, proč mírový proces z devadesátých let selhal, píše Halevi – změnila izraelskou politiku na celou generaci. Právě ona vedla téměř k zániku levice, k tomu, že o jí nabízenou alternativu klesl zájem. Jenže většina světa setrvala u narativu, který viděl příčinu všeho zla, selhání i násilí jen v izraelské okupaci, a právě za ni židovský stát nadále kritizovala. A podobný rozpor vůči mínění světa zažívají Izraelci i letos.

Prvoplánovým cílem Pochodu za návrat bylo prorážet pohraniční plot Pásmu Gazy a překračovat hranici do Izraele.

„Izrael bude jistě zničen,“ Mahmoud Zahar, 2010. Foto archiv.

Dlouhodobým cílem je zničit židovský stát demograficky: návratem potomků uprchlíků z války v roce 1948 nastolit poměry arabské většiny. Právě proto bere Izrael obranu vážně – včetně ostré střelby na protestující snažící se překročit plot. I za cenu, že je odsuzován v OSN, EU či humanitárními organizacemi.

Izraelci to vnímají jako obranu před netolerovatelnou hrozbou. A protesty u plotu jako součást širší ofenzivy, jež zahrnuje stavbu tunelů z Pásmu Gazy, periodické vlny ostřelování raketami z Gazy či Libanonu a (což dělá největší starosti) silící iránskou přítomnost v Sýrii. To vše tvoří „zlatý prsten v řetězu odporu“, jak to nazval nejvyšší iránský vůdce Alí Chamenei.

GOLIÁSEM I DAVIDEM ZÁROVEN

„Zatímco svět vidí obrazy představující židovský stát jako oblastního Goliáše, mnozí z nás vidíme svoji zemi jako Goliá-

še i Davida zároveň,“ shrnuje rozpor mezi postojem světa a Izraele Halevi. „V konfliktu s Palestinci jsme ti silnější. Ale v konfliktu s většinou arabského a muslimského světa jsme ti zranitelnější.“

Středoevropanovi to připomíná analogii starou osmdesát let. I Československo bylo v konfliktu se sudetskými Němci v roli silnějšího, ale v konfliktu s třetí říší v roli zranitelnějšího. Jenže to, co je pro Středoevropana už jen knižní historie, je pro Izraelce žhavá současnost: „Přítomnost teroristické enklávy u téměř každé hranice Izraele vysvětluje odhodlání Cahalu bránit tomu, aby se protestující snažili prorazit plot,“ píše Halevi.

To je ale jen jedna strana mince. Rezolutní obrana hranic sice zajišťuje relativní bezpečí v jednom z nejnebezpečnějších koutů světa, ale vytváří jiné strategické riziko – oslabuje morální věrohodnost u spojenců. Halevi formuluje dilema Izraele: „Může si udržet své odstrašující schopnosti, aniž by fatálně podkopal svou pozici na Západě?“

Připomíná, že ne vždy stojí celý svět proti Izraeli. Před osmi lety Izrael hájil námořní blokádu Gazy proti „humanitární flotile“ z Turecka. Výsledkem bylo

10 zraněných Izraelců, 10 zabitých islamistů a kampaň proti nepřiměřenému použití síly. Ale vyšetřování OSN o rok později přiznalo Izraeli jak právo vyhlásit blokádu Gazy, tak právo nalodit se na plavidlo, které ji porušuje. Jenže to už je dnes zapomenuto.

Ti, kdo Izraeli vyčítají disproporční užití síly, se často sami uchylují k disproporční kritice Izraele (v OSN je kritizován častěji než všechny ostatní země úhrnem). To posiluje morální nesoulad mezi Izraelem a světovým společenstvím – a také izraelskou tvrdou pravici s izolacionistickými sklony. Stát Izrael při svém vzniku slíbil židovskému národu, že ukončí jeho zdánlivě věčnou odloučenost a obnoví ho ve společenství národů, připomíná Halevi. Jenže součástí toho slibu je i ochrana státu před těmi, kdo ho chtějí zničit. V dnešním Izraeli jde o to, jak tyto dva imperativy vyvážit.

ZBYNĚK PETRÁČEK

ZA STAROU PRAHU ...a další události

/Vybráno z českých médií/

Film *Obchod na korze* skončil na dlouhé roky v trezoru. Leckoho se musel do-
tknout, protože ukazuje, jak se lámou
charaktery v těžkých časech. „Samozřej-
mě. Otec pak taky dostal hodně dopisů.
Mnohé byly pochvalné, ale dost bylo
i nepodepsaných. Že se nestydíš, ty špi-
navý bílý žide, takhle očerňovat Sloven-
sko... A podobně.“ Trápil se tím, nebo
nad anonymy mávl ru-
kou? „No tak... samo-
zřejmě že to bylo velmi
nepříjemné. Ale nedivil
se tomu, protože jeho
generace zažila za vál-
ky Slovenský štát.“ Jak
vlastně otec prožil vál-
ku? „Musel nastoupit
povinnou vojenskou

službu a pak ho poslali do Německa ko-
pat zákopy. Vrátil se tak vyhublý, že ho
prý vlastní matka nepoznala. Bylo prý
strašné, co tam viděl a jak tam strádali.
Po válce mu někteří kolegové říkali:
Jožo, vždyť ty by sis zasloužil dvě stě pa-
desát pětku. Víte, co to bylo? Paragraf za
odbojovou činnost. Takový člověk měl
plno výhod, mohl například dostat dřív
auto, mohl jezdit v tramvaji zadarmo, do-
konce se to i dědilo... Ale otec řekl, že by
se musel stydět, protože skuteční party-
záni skoro všichni zahynuli. Kdežto ti,
kteří se za války schovávali v kukuřici,
potom vylezli a stali se z nich velcí ko-
munisté,“ uvádí v obsáhlém rozhovoru
pro Pátek LN herečka Zuzana Kronerová.
(1. 6.) ■ V roce 1939 odmítl Alfred
Meissner (1871–1950) nabídku, aby jako
prominentní osobnost první republiky,
ohrožená nacistickou rasovou perzekucí,
odešel do exilu, a zůstal v protektorátu,
pouze své děti poslal na studia do Anglie.
Přes intervence prezidenta Háchy a mi-
nisterského předsedy Krejčího ho nacisté
v lednu 1942 deportovali do terezínského
ghetta, kde byl spolu s manželkou věz-
něn až do konce války. Naštěstí se je
podařilo uchránit od transportu do
Osvětimi, kde zahynula většina jejich
příbuzných. Po návratu do Prahy v kvě-
tnu 1945 se snažil zapojit do politické čin-
nosti v obnovené sociálnědemokratické
straně, ale nebylo mu to novým stranic-
kým vedením umožněno. Těžce nesl
poměry v třetí republice a otevřeně je
kritizoval. Odmítal paušální zatracová-

ni první republiky, připomínal její klady
a doporučoval navazovat na její demo-
kratický odkaz, výhrady měl i proti retri-
bucí. (LN, 18. 6.) ■ V Budapešti vyrazili
do ulic mladí aktivisté Křesťanskodemo-
kratické lidové strany. Obcházejí domy,
jež si vyhodnotili jako sídlo některé
z nevládních organizací poskytujících
pomoc imigrantům. Na jejich vcho-
dové dveře pak lepí
kulatou červenou samolepku s nápisem

„Organizace podporu-
jící imigraci“. Interne-
tové noviny Hungarian
Free Press, které vychá-
zejí v angličtině od roku
2014, si všimly, že jed-
nu takovou samolepku
dostal i Menedék, vládou autorizovaná or-
ganizace pomáhající s integrací uprchlíků,
kteří v Maďarsku pobývají legálně. Zmí-
něné noviny také upozorňují, že naposle-
dy se podobná věc dávala na stejný dům,
kde teď Menedék sídlí, v červnu 1944,
kdy Budapešť oblepili jiní aktivisté žlutými
Davidovými hvězdami, aby upozornili
xenofoby na domy, v nichž žijí Židé.
Titíž Židé, kteří byli o několik měsíců
později odvezeni do Osvětimi a tam za-
vražděni. (Respekt, 18. 6.) ■ „Znal jsem

paní Ruth Bondyovou,
i když jen ze dvou
krátkých setkání, často
jezdila v 90. letech do
Prahy. Zatímco v Iz-
raeli jí vycházely he-
brejské překlady če-
ských autorů (od Haška
přes Čapka po Vie-
wegha), tady vydávala
své knihy, z nichž
bych chtěl připome-
nout vynikající biogra-
fii Jakuba Edelsteina (1903–1944), před-
sedy Rady starších terezínského ghetta,
zoufalého antihrdiny, jenž se pokoušel,
jak jen mohl, zastavit zkázu, která byla
nad jeho síly. Je to možná jedna z nejlep-
ších a nejtivějších knížek o ‚českém‘
(Edelstein byl z Haliče) holocaustu,
o osudu Židů z protektorátu, o naději
a bezmoci,“ píše Jiří Peňas v článku, kte-
rý připomíná nedožité pětadevadesátiny
Ruth Bondyové. (echoprime.cz, 19. 6.)
■ „Dostalo se mi cti kmotrovat knihu

Zmizelá Praha – letohrádky, libosady
a výletní místa. Sestavila Kateřina Beč-
ková, předsedkyně Klubu Za starou Pra-
hu, a představovala ji v Juditině věži, kde
Klub Za starou Prahu sídlí už skoro sto
let. V té věži, jejíž knihkupectvíčko před-
stavuje oázu domáckosti uprostřed divo-
kého reje turistů a prodejců předražených
pitomostí. V té věži, ze které chce sou-
časné vedení Prahy 1 Klub vystřadit
pod záminkou najednou hrozně nutných
oprav. To vedení Prahy 1, které se nedáv-
no dušovalo, že piazzetta naproti Staro-
nové synagoze se zastavovat nebude –
a hle, najednou bude –, ale ‚jenom jedno-
patrově‘. A kdopak bouří proti tomuto
zastavování i proti jiným plánům na ještě
více turistického byznysu ve staré Praze?
No přece Klub Za starou Prahu,“ píše
Martin Putna v LN. (19. 6.) ■ Budovu
československého vyslanectví v Buda-
pešti obsadili Němci už na jaře 1939.
V jeho sklepení v roce 1944 ukryl stateč-
ný topič Emanuel Zíma (1881–1963) tři-
náct Židů. Díky němu a jeho synu Jose-
fovi (1914–1984) všichni přežili. „Někdy
tady návštěvám zhasnu, aby si alespoň na
chvilu představily, jak se ukrytí v tak ma-
lém prostoru cítili,“ říká český velvysla-
nec v Maďarsku Juraj Chmiel. Stojíme
v čerstvě vybilém sklepe, kde je nově
k vidění výstava připomínající události
staré 74 let. Byly téměř zapomenuty, než
na ně narazil slovenský dokumentarista
Martin Mózer. O jakémsi Zímovi mu vy-

právěl Ben Grünhut,
potomek jednoho z lidí,
kteří se tehdy na amba-
sádě ukrývali. Emanuel
Zíma, jemuž pomáhal
jeho syn Josef, vybral
místo k úkrytu opravdu
odvážně. Židy, jimž
hrozila deportace,
ukryli přímo v budově,
doslova pod nohama
Němců, ve sklepe am-
basády. Vše začalo
v roce 1943, kdy Emanuel Zíma, tehdy
dvaadesátiletý, onemocněl zápallem
plic. Nikdo už nezjistí, proč ho léčila prá-
vě doktorka Mária Flammová, Židovka.
Co naopak jisté je, že maďarští Židé měli
oproti souvěrcům v jiných státech oku-
povaných nacisty o něco lepší postavení,
alespoň načas. Zíma po vyléčení lékařce
vděčně slibil, že se o ni a o její rodinu po-
stará, až bude nejhůř. A ona za ním
v létě 1944 skutečně přišla. (Právo Ví-
kend, 22. 6.) *jd, ilustrace Jiří Stach*

Kalendárium

Před **135 lety, 3. července 1883**, se v Praze narodil spisovatel **FRANZ KAFKA**. V souvislosti s výročím slavného autora si však tentokrát připomeňme život a dílo významného, i když ve své rodné zemi málo známého sochaře, který mezi mnoha jinými díly vytvořil jedinečnou bustu Franze Kafky.

DAN KULKA se narodil před více než **80 lety, 29. května 1938**, ve Zlíně Olze a Milanu Kulkovým. Dětství prožil v Novém Hrozenkově v Beskydech, ale poznamenaly ho tragické události šoa. Otec zahynul v koncentračním táboře, matka s dětmi, Danem a jeho sestrou Liou, se zachránila a po válce se provdala za svého švagra Ericha Schöna, který přežil Osvětim i se synem Ottou, a na památku své první ženy, jež zahynula na pochodu smrti, přijal příjmení Kulka. Z nového manželství se narodil syn Tomáš. V roce 1951 se rodina přestěhovala do Prahy, postupně všichni emigrovali do Izraele: jako první Otto (již r. 1949), po sovětské invazi nevlastní otec Erich a bratr Tomáš.

Dan Kulka chtěl studovat umění, ale nejprve se musel „sblížit s dělnickou třídou“ v zednickém učilišti, teprve roku 1955 mohl nastoupit na střední výtvarnou školu, kde vznikaly i jeho první sochařské a malířské práce. Po absolvování dvouleté vojenské služby studoval v letech 1961–1967 sochařství na Vysoké škole umělecko-průmyslové v ateliéru Jana Kavana. Během studia hodně cestoval – do Izraele, Rakouska, Itálie, Anglie, Francie a Německa, měl první výstavy v Akademii výtvarných umění v Praze a v Moravské galerii v Brně. Krátce po sovětské okupaci emigroval do Vídně a odtud do kanadského Toronta. Na podzim 1970 odjel za zbytkem rodiny do Jeruzaléma, kde brzy začal vystavovat, v sedmdesátých letech měl několik samostatných výstav nejen v Izraeli, ale také v Německu. Trpěl

psychickými potížemi, depresemi. Zemřel 10. srpna 1979 po sebevražedném pokusu.

Dan Kulka našel brzy svůj individuální sochařský styl – menší figurální studie, často s literárním nebo divadelním námětem a groteskní deformací, později díla ovlivněná dobovými událostmi (socha *Okupace* z roku 1968 či plastika *Raněný bojovník* věnovaná Janu Palachovi), nebo abstraktní bronzové plastiky (*Melancholie*, *Ženské torzo*, *Kyvadlo*, *David*, *Anděl* ad.). Díla z izraelského období zahrnují například ceněné portréty (busta filosofa Huga Bergmanna či imaginární portrét herečky Sarah Bernhardové), drobné prostorové studie tanečnic, připomínající práce Degasovy, abstraktní plastiky z bronzu i kompozice umístěné ve veřejném prostoru, mj. na předměstí Jeruzaléma. Posmrtně mu byla uspořádána velká retrospektivní výstava

Busta Franze Kafky, 1968.

v Bochumi a poté v Muzeu moderního umění v Tel Avivu (1985), která vzbudila značný zájem veřejnosti i odborníků. Na výstavu v rodné zemi Dan Kulka stále čeká – k vidění je tu jediné dílo.

Tím se vracíme k žulové bustě Franze Kafky, Kulkova oblíbeného autora, jehož portrétoval několikrát. Kulka na ní pracoval po celý rok 1968, získal za ni první cenu v soutěži Památníku národního písemnictví. Tomáš Kulka (filosof a docent estetiky na Karlově univerzitě) vzpomíná na to, jak se Dan radil před návrhem díla s E. Goldstückerem, který mu sdělil, že neexistuje žádný snímek, na němž by byl F. K. z profilu: „A tak Kafkovy uši nakonec udělal podle mých.“ Tento pozoruhodný portrét, výrazná,

Dan Kulka, sedmdesátá léta.

a přitom křehká busta se soustředěným pohledem, stál dlouhá léta v jedné žižkovské zahradě, trpěl změnami počasí, přišlo na něj. Rodina se proto před několika lety rozhodla, že patří někam, kde ho lidé uvidí. Nejprve uvažovala o tom, umístit sochu do Domova seniorů Hagibor, ale poté, z popudu rabína Karola Sidona, se rozhodla pro Lauderovy školy v Praze. Ředitele P. Karase nápad zaujal, postaral se o vyčištění plastiky a v loňském roce i o její umístění ve výklenku ve školním vestibulu. (ap, am)

GRATIAS AGIT 2018

V červnu přijali z rukou ministra zahraničí ČR M. Stropnického letošní laureáti ceny *Gratias agit*, tedy ti, kdo svou prací nebo činností šíří v zahraničí povědomí o České republice. Cena byla založena roku 1997 a je celkem zajímavé, do jaké míry se na takto oceněné práci ve prospěch ČR podílejí osobnosti s židovskými kořeny. Získali ji například překladatelka a spisovatelka Ruth Bondyová, historik Jehuda Bauer, diplomat a spisovatel Viktor Fischl, pilot a architekt Hugo Marom (všichni z Izraele), překladatel Ewald Osers, dramatik Tom Stoppard (Británie), básník František Listopad (Portugalsko) či ruský bohemista Oleg Malevič.

Letošní laureáti z bývalého Sovětského svazu si zaslouží úctu a uznání o to víc, že věděli, že za svůj čin budou tvrdě potrestáni; přesto ani na okamžik nezaváhali. Z původních osmi statečných, kteří 25. srpna 1968 demonstrovali na moskevském Rudém náměstí proti invazi vojsk Varšavské smlouvy pod vedením SSSR do Československa, už žijí jen tři: anglista Viktor Fajnberg (nar. 1931), fyzik Pavel Litvinov (1940) a Taťána Bajevová (1947).

Za to, že v onen srpnový den v poledne rozvinuli transparenty, na kterých byla hesla odsuzující vpád do Československa, byli během několika minut zatčeni, naloženi do aut sovětské státní bezpečnosti (KGB) a převezeni na policejní stanici. Zadržení (kromě Natalji Gorbaněvské, která byla krátce po porodu, a mladičké Taťány Bajevové, která prohlásila, že na místě byla náhodou) byli odsouzeni k několikaletým trestům vězení, k pobytu v pracovních táborech nebo ve vyhnanství. Viktor Fajnberg a Natalja Gorbaněvská byli donuceni k psychiatrické léčbě. Po propuštění většina z účastníků protestu emigrovala do Francie a Spojených států amerických.

Viktor Fajnberg žije ve Francii, Pavel Litvinov a Taťána Bajevová v USA.

Osudy všech (spolu s osudy dalších statečných, kteří proti invazi protestovali v ostatních zemích socialistického bloku) zpracoval tým Ústavu pro studium totalitních režimů, který je též roku 2010 vydal knižně pod názvem *Za vaši a naši svobodu*.

Na otázku webu Aktuálně.cz „Jak vystoupení na Rudém náměstí vnímáte dnes?“ odpověděl P. Litvinov takto: „Šlo o jeden z hlavních momentů mého života. Protestovali jsme za svobodu slova, svobodu malého Československa, do něhož svými tanky vtrhl Sovětský svaz, za principy nezávislosti i za lidská práva. Znali jsme cenu našeho protestu, čím za něj zaplatíme: vyhnanstvím, pracovními tábory, vězněním v blázcinci... Ale stálo nám to za to.“ (am)

Arthur Koestler

NEVIDITELNÉ PÍSMO

■ Druhý díl paměti Arthura Koestlera navazuje na díl první, nazvaný *Šíp do nebe*, a zobrazuje především proces, v němž se autor odvrátil od komunismu. Jeho hledání, tápání a pochyby jsou pozoruhodné. Neméně důležité jsou ovšem dějiny, které se před očima tohoto bystrého pozorovatele odehrávaly – a jichž se autor snažil účastnit. Sledoval je v Sovětském svazu začátkem třicátých let pohledem komunisty, pak v západní Evropě pohledem hodně zviklaného komunisty, odsouzence k smrti ve Frankově vězení za španělské občanské války, poté v internaci v okupované Francii, a konečně v Anglii, kam se mu nakonec podařilo šťastně uprchnout.

Vydalo nakladatelství Academia v Praze roku 2018. Z angličtiny přeložila Petruška Šustrová. 616 stran, dop. cena 595 Kč.

Amos Oz

PŘÍBĚH O LÁSCE A TMĚ (2. vydání)

■ Rozsáhlá vzpomínková próza světoznámého izraelského autora je knihou v mnoha ohledech výjimečnou a výjimečný je i její ohlas. Oz v ní vytvořil své nejlepší a také nejosobnější dílo, které spojuje rodinnou ságu se vznikem židovského státu. V tragických a dojemných epizodách se prolíná moderní historie a příběh dvanáctiletého chlapce, jenž se vyrovnává s osudovou ranou v podobě matčiny sebevraždy a posléze opouští domov, aby v prostředí kibucu nastoupil svízelnou cestu samostatného života a uměleckého zrání. Příběh spisovatele, který se stal aktivním hybatelem politického života svého národa, je zároveň jedinečným dokumentem o jednotlivci uprostřed velkých dějin.

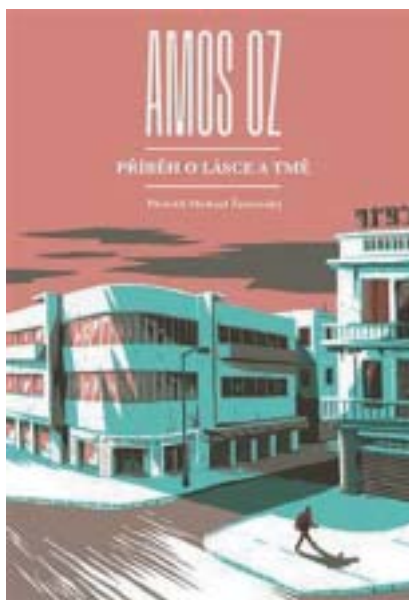
Vydalo nakl. Paseka v Praze roku 2018. Z hebrejštiny přeložil Michael Žantovský. 646 stran, dop. cena 399 Kč.

Tony Judt

FALEŠNÉ IDEJE, CIZÍ KREV Francouzská inteligence 1944–1956

■ Britský historik, který se specializoval na moderní evropské dějiny, nabízí podnětný a silně kritický pohled na celou jednu generaci francouzských intelektuálů, publicistů a spisovatelů, jež byla po dobu zhruba dvanácti let, počínaje osvobozením země v roce 1944 až po maďarské události roku 1956, stržena vírem komunismu. Veřejnou debatu v zásadě formovalo to, jaké stanovisko k počinání zahraničních i domácích komunistů dotýčný zaujal. Autor se věnuje předválečnému kontextu, podává podrobný výklad východoevropských monstrprocesů, včetně těch v Československu, sleduje, jak na ně reagovali ve Francii, a zkoumá, nakolik

KNIHY VÝSTAVY UDÁLOSTI

byla tato zkušenost specificky francouzská. Judtova analýza se netýká jen nejznámějších osobností, jako byl Jean-Paul Sartre, Albert Camus či Simone de Beauvoirová, ale zahrnuje širokou intelektuální komunitu katolických filozofů, vlivných novinářů, literárních kritiků a básníků včetně komunistických. Převládající styl jejich myšlení, koketování s násilím a morální nezodpovědnost udávaly tón nejen ve Francii, ale v celém poválečném evropském kulturním a politickém životě.

Vydalo nakl. Prostor v Praze roku 2018. Z angličtiny přeložil Martin Pokorný. 400 stran, dop. cena 397 Kč.

Vladimír Černil

JUTTA

■ Příběh židovské dívky a českého chlapce, pracovně nasazeného v hitlerovském Německu. Petr Demetz ji charakterizoval jako „napínavou, smutnou a šťastnou knihu“.

Vydalo nakladatelství Extraphon v Libouchci v roce 2018. 256 stran, dop. cena 379 Kč (více informací získáte na info@kniha-jutta.cz).

Dave Rich

THE LEFT'S JEWISH PROBLEM Jeremy Corbyn, Israel and Anti-Semitism

■ „Možná jednou přijde den, kdy se antisemitismu budou věnovat jen historici, ale v současné době je toto téma bohužel nesmírně aktuální,“ píše autor, přední britský odborník na antisemitismus, v předmluvě své knihy. Levicovým anti-

onismem v Británii se začal zabývat ve své dizertaci v roce 2011, během pěti let se z tématu akademické práce stal problém, jímž se zabývají přední deníky. V několika kapitolách zkoumá zrod a vývoj negativního vztahu britské levice k Izraeli, jejím zacházením s pojmy, její rétorikou a tím, jaký dopad tento stále silící trend má na současnou židovskou komunitu i atmosféru v Británii. Podrobně se zabývá tím, jakou roli v tomto procesu hrají bývalý londýnský starosta Ken Livingstone, a především současný labouristický premiér Jeremy Corbyn.

Ukázku z knihy přineseme v příští *Židovské ročence*.

Vydalo nakladatelství Biteback Publishing v Londýně roku 2016. 292 stran, cena 12.99 ?.

PŘÍBĚHY TICHÉHO ÚDOLÍ

Osudy zpečetěné hákovým křížem, srpem a kladivem

■ Katalog k výstavě, kterou připravilo Středočeské muzeum v Roztokách (viz strany 10–11) mapuje osudy nejzajímavějších předválečných obyvatel tohoto letoviska a vil, které si zde nechali postavit. Katalog obsahuje řadu fotografií (původního a současného stavu exteriérů i interiérů), nákrešů a plánek a dalších archívních dokumentů.

Vydalo Středočeské muzeum v Roztokách, připravily Marcela Šášinková a Hana Hermanová, současné fotografie Daniela Vokounová a Jan Žirovnický. Čtvercový formát, 109 stran, dop. cena 220 Kč.

Elena Lappin

V JAKÉM JAZYCE SNÍM? Paměti

■ České přísloví říká, kolik jazyků umíš, tolikrát jsi člověkem. Pro spisovatele zároveň platí, že pokud ztratí vlastní jazyk, nemůže dál psát. To se stalo osudem mnohonásobné emigrantky překladatelky, novinářky a spisovatelky Eleny Lappin:

Narodila se roku 1954 v Moskvě v česko-ruské židovské rodině, ale od svých tří let vyrůstala v Praze. V roce 1970 rodina emigrovala do Německa, později autorka žila v Izraeli, Kanadě, ve Spojených státech a nakonec se s manželem usadila ve Velké Británii. Poutavě a otevřeně psané memoáry *V jakém jazyce sním?* jsou příběhem o hledání nového domova i kořenů skrze jazyk, mimořádně silným svědectvím o pohnuté době druhé poloviny dvacátého století a o tom, jakým způsobem tato doba zasahuje do života pamětníků.

Vydalo nakl. Odeon v Praze roku 2018. Z angličtiny přeložila Dominika Křesťanová. 328 stran, dop. cena 349 Kč.

VARHANNÍ KONCERTY V JERUZALÉMSKÉ SYNAGOZE

■ Židovská obec v Praze zve v červenci a v srpnu na následující koncerty v Jeruzalémské synagoze: **25. 7.**: István Nagy hraje skladby J. S. Bacha, F. Mendelsohna-Bartoldyho, A. Guilmanta. **15. 8.**: Martin Moudrý hraje skladby M. Regera a své vlastní. Koncerty začínají v 18 hodin. Vstupné na ně je dobrovolné.

VÝSTAVA V JERUZALÉMSKÉ SYNAGOZE

■ Židovská obec v Praze a Centrum pro dokumentaci majetkových převodů kulturních statků obětí druhé světové války zvou na výstavu *Uloupené umění*. Po celé léto je přístupná v pražské Jeruzalémské synagoze, denně kromě soboty a židovských svátků vždy od 10 do 17 hodin.

TOPOGRAFIE SUTIN

■ Dům fotografie v Praze (Revoluční 5, P 1) představí téměř neznámý a dosud nevystavený soubor snímků Josefa Sudka (1896–1976), který v roce 1945 fotografoval pražské památky poničené během druhé světové války, zejména při bombardování ze 14. února 1945, a také během Pražského povstání. Soubor zobrazuje válkou pozměněný městský prostor a ukazuje i některá preventivní válečná opatření. Necelé čtyři stovky dochovaných negativů souboru zachycují například zničený areál Emauzského kláštera, Staroměstskou radnici, Staroměstské náměstí a jeho okolí či sběrnou kovových soch a zvonů na Maninách. K vidění je mj. snímek poškozené Vinohradské synagogy. Tyto fotografie byly dosud představeny pouze v dobových publikacích, především v Pražském kalendáři 1946, vydaném s podtitulem *Kulturní ztráty Prahy 1939–1945* nakladatelem Václavem Poláčkem. Výstava potrvá do **19. srpna**.

BOSKOVICE: FESTIVAL PRO ŽIDOVSKOU ČTVRŤ

■ Festival pro židovskou čtvrť se koná již po dvacáté šesté, a to ve dnech **5.–8. července**. Organizátoři festivalu se od prvního ročníku snaží zaměřit pozornost širší veřejnosti na unikátní urbanistickou památku, židovskou čtvrť. Festivalové návštěvníky tak během čtyř dnů v Boskovicích čekají nejen koncerty různých hudebních žánrů, divadelní představení pro děti i dospělé, filmové projekce, výstavy a autorská čtení, ale také například komentované prohlídky boskovického ghetta. Letos zavítají do Boskovic a představí svá díla či produkci hudebníci hrající jazz, folk, punk, reggae či klezmer, výtvarníci Viktor Karlík, fotograf Jaroslav Bárta či vizuální umělkyně Ilona Németh. Veškeré informace o programu

KULTURNÍ POŘADY

Adolf Hoffmeister:
Dobrodružství malého námořníčka.

i vstupném naleznete na www.boskovice-festival.cz.

FESTIVAL ŠAMAJIM V TŘEBÍČI

■ 15. ročník festivalu židovské kultury Šamajim proběhne v Třebíči ve dnech **30. 7.–4. 8.** Program naleznete na www.samajim.cz. Upozorňujeme například na koncert barokní židovské hudby (**31. 7.**), přednášku o osudech trebičských Židů v letech 1942–1945 (**2. 8.**) či na závěrečný koncert vokálního souboru Eben Ezer a plzeňské klezmerové kapely Mi Martef.

HA-MAKOM V HOLEŠOVĚ

■ Festival židovské kultury Ha-Makom v Holešově se letos koná po sedmácté, a to ve dnech **24.–29. července**. Program naleznete na www.zidovskyyfestival.cz.

VELKÁ PLZEŇSKÁ SYNAGOGA

■ Ve Velké synagoze v Plzni lze až do konce října zhlédnout výstavu fotografií z archivu Národopisného oddělení v Plzni ke 100. výročí vzniku Československa.

SYNAGOGA TURNOV

■ Synagoga Turnov zve dne **22. července** od 18 hodin na koncert Klezmer z Košic v provedení Kaschauer Klezmer Band. Synagoga je otevřena denně 9.00–17.00 hodin, v úterý v době prohlídek židovského hřbitova a bývalé židovské čtvrti (červenec a srpen, cca 10.45–11.30, 14.45–15.30) bude uzavřena. Více informací naleznete na www.synagoga-turnov.cz.

IZRAELSKÉ FILMY NA MFF V KARLOVÝCH VARECH

■ Mezinárodní filmový festival v Karlových Varech, který probíhá ve dnech **29. 6.–7. 7.**, uvádí v hlavní soutěži izraelský snímek *Geula* (režie: Joseph Madmony, Boaz Yehonatan Ya-

cov): Péče o těžce nemocnou dceru je alfou a omegou života milujícího otce. Léčbu, která má dát dítěti novou naději na život, si však vdovec s malým příjmem může jen stěží dovolit. Nápad znovu začít koncertovat s rockovou kapelou z mládí muže oddaného víře náhle konfrontuje nejen s okolím, ale především se sebou samým. V sekci *Jiný pohled* je uveden film *Panna* (režie: Keren Ben Rafael): Nácitiletá Lana má po krk ospalého města i své matky a její krachující kavárny na pláži. Všechno by mohl změnit mladý novinář a zpráva, že poblíž města žije mořská víla. Snímek plný poetických obrazů mořského pobřeží navozuje zážitek dospívání, kdy člověk kypí vzdorem a zároveň je velmi zranitelný.

POCTA BERNSTEINOVÍ

■ V rámci Mezinárodního hudebního festivalu v Českém Krumlově zazní koncert nazvaný *Pocta Leonardu Bernsteinovi*. Koná se dne **28. 7.** v Pivovarské zahradě a zazpívají na něm sólisté Ch. Noll, D. Roscioli, H. Panaro a Darius de Haas (USA), zahraje Severočeská filharmonie Teplice pod taktovkou Randalla Craiga Fleischera (USA).

DOBRODRUŽSTVÍ MALÉHO NÁMOŘNÍČKA

■ Oblastní galerie Liberec představuje ve svém grafickém kabinetu výstavu koláží Adolfa Hoffmeistersa z roku 1964 na téma „strašlivých nástrah života“ s názvem *Dobrodružství malého námořníčka*. Zvláštní černobílé koláže, u nichž nikdo „kromě autora zpětně nerozluští všechny zdroje, z nichž vznikly“, se staly předlohou autorskému stejnojmennému filmu z roku 1970 (který lze na výstavě zhlédnout). Hrdina prezentovaného cyklu i animovaného filmu prožívá hrůzostrašná a absurdní dobrodružství v surrealistickém výtvarném podání, v němž Hoffmeister navázal na svůj předválečný umělecký vzor, malíře Maxe Ernsta. Výstava je přístupná do **9. září**.

DESET HVĚZD

■ V rekonstruovaných a veřejnosti zpřístupněných synagogách a rabínských domech lze kromě stálých, tematicky zaměřených expozic zhlédnout například: V synagoze v **Dolní Cerekvi** výstavu fotografií z Izraele ornitologa a fotografa přírody Martina Lazaroviče; v synagoze v **Brandýse nad Labem** výstavu o životě a dile Arnolda Schoenberga a Vasilije Kandinského (do **22. 7.**) a poté, do konce srpna, výstavu historických pohlednic ze sbírky Františka Bányai; v synagoze v **Úštěku** výstavu kreseb Marka Podwala.

Více informací o jednotlivých objektech naleznete na www.10hvезд.cz.

LAUDEROVY ŠKOLY V PRAZE

■ **Škola v přírodě:** Školy v přírodě na Moninci se zúčastnila početná výprava žáků a studentů nižšího gymnázia a druhého stupně základní školy Lauderek, spolu s doprovodem. Děti si užily výlety, vzdělávací a výtvarné dílny a exkurze.

■ **Exkurze do Řecka:** Studenti kvinty a septimy absolvovali méně obvyklou školu v přírodě – vyjeli na dvoutýdenní exkurzi do Řecka. V řeckém vnitrozemí výprava nejprve zamířila do Dodoni – starověké věštinny a divadla, následně do skalních klášterů v Meteorách. První společný šábes strávila pod Olympem a na jeho vrcholky se v rámci dvoudenního přechodu poté většina studentů vydala. Po namáhavém výstupu byli všichni odměněni překrásným výhledem a na vrcholku recitovaná Alkaiova báseň o tom, že Olymp je pozemšťanům uzavřen, se setkala s radostným potleskem. Studenti dále navštívili Delfy, Athény, smočili se v horkých pramenech Thermopyl. Poslední den se vydali přes Korintský průplav na Peloponéský poloostrov a na závěr navštívili Mykény.

■ **Právnícké vzdělání na LŠ:** Moot court neboli simulované soudní jednání je způsob alternativní výuky zavedený původně v angloamerickém právním prostředí a později rozšířený i k nám. Jednu takovou „hru na soud“ si před nedávnem vyzkoušeli i studenti sexty a septimy Lauderova gymnázia. Akce proběhla v rámci semináře Právo, které na LŠ vede jejich absolvent Jindřich Polák.

■ **Návštěva z Lauderovy nadace:** Na konci května navštívil školu Alex Sinclair, specialista Lauderovy nadace a reprezentant jejího nového programu „Educating for impact“. Alex v příštím školním roce provede LŠ dalším rozvojem: nejprve přijde na řadu pilotní zavedení nového výukového programu pro hebrejštinu s názvem „Bišvil ha-ivrit“, který zohledňuje věk středoškolských studentů. *ip*

VÝBĚROVÉ ŘÍZENÍ NA PRAKTICKÉHO LÉKAŘE/ LÉKAŘKU

■ Židovská obec v Praze (ŽOP) jako poskytovatel nestátního zdravotnického zařízení – ordinace praktického lékaře vyhláší výběrové řízení na pozici praktického lékaře/lékařky pro dospělé.

Požadavky: licence odbornosti 001, praxe minim. 5 let, morální a občanská bezúhonnost, vstřícný přístup k pacientům, kladný vztah k seniorům.

Nabízíme: pracovní smlouvu na plný nebo na zkrácený úvazek, dobré platové podmínky, 5 týdnů dovolené.

VÝZVY, ZPRÁVY INZERCE

Životopis s fotografií a krátký motivační dopis, prosím, zasílejte na sekretariát Židovské obce v Praze, Maiselova 18, Praha 1, 110 00 nejpozději do **20. 7. 2018**. Případné dotazy směřujte na vesela@ke-hilaprag.cz.

KULTURNÍ PROGRAM DSP HAGIBOR

■ **26. července** od 14.30: Klavírní odpoledne – skladby klasiků hraje Božena Steinerová.

Výstavy: *10 let s úsměvem* – fotografie ze života nového Hagiboru; Jindřich Buxbaum – fotografie.

IZRAELSKÉ LIDOVÉ TANCE V KRALUPECH NAD VLTAVOU

■ Taneční skupina Besamim vás zve na veřejnou ukázkou izraelských lidových tanců, která proběhne v pátek **13. července** od 15.30 na Palackého náměstí v Kralupech nad Vltavou. www.besamim.cz.

SPOMIENKA NA A. WETZLERA NA VRCHU ROH

(10. 5. 1918 – 8. 2. 1988)

Z iniciativy Milana Ostrovského, bývalého starostu Lubiny, a Petra Bernáta sa 19. mája t. r. na vrchu Roh nad obcou Lubinou pri pamätníku vojakov padlých v bojoch Slovenského národného povstania konala pietna spomienka na odvážneho a statočného muža Alfréda Wetzlera. Uplynulo 100 rokov od jeho narodenia a 30 rokov od smrti.

Pamiatku muža, ktorý spolu so svojim spoluväzňom Rudolfom Vrbom utiekol z Osvienčimu, aby podal správu celému svetu o vyhladzovaní Židov, prišla uctiť skupina 30 významných osobností, okrem iných Radek Hejret (známy zo vzdelávacieho projektu Světlo paměti, ktorý poukazuje na nebezpečenstvo rasizmu a extrémizmu), Peter Werner (správca židovských cintorí-

nov na Slovensku), filmový režisér, scenárista a kameraman Robert Kirchhoff; Ivana Kuxová, herečka a vnučka Ervína Kuxa, partizána Uhrovej skupiny, Pavel Foltýn z Izraela, Róbert Schmidt s manželkou, Barbara Zygmanská z Poľska a mnohí ďalší.

Pripomeňme, že po úteku z tábora smrti a napísaní dnes už legendárnej správy v apríli 1944 A. Wetzler (rovnako ako R. Vrba) bojoval v partizánskej jednotke Hurban pod vedením Miloša Uhra od vypuknutia SNP až do oslobodenia. Po vojne pracoval ako redaktor a v r. 1946 vydal publikáciu *Osvienčim, hrobka štyroch miliónov ľudí*. Bol svedkom na frankfurtskom osvienčimskom procese i na procese s Adolfom Eichmannom v Jeruzaleme.

Zdalo by sa, že už všetko zlé prežil. Založil si rodinu s Etelou, rod. Hammerovou, priateľkou z Osvienčimu, a tešili sa z dcéry Tatiany. Lenže bývalý režim im čoskoro obom pomohol vytriezviť z ilúzií o slobodnom svete a rozhodovaní. Mali problémy v zamestnaní a tým aj finančne, Alfréd pracoval ako sprievodca turistov, potom ako robotník a pani Etela po nociach klepkala do stroja, aby ako-tak užili rodinu.

V r. 1964 pod pseudonymom Jozef Lánik vydal autobiografický román *Čo Dante nevidel*. Jeho zdravotný stav sa zhoršoval a 8. februára 1988 zomrel. Posmrtnie mu boli udelené štátne vyznamenania – v r. 1997 Rad Ludovíta Štúra II. triedy a v r. 2007 Križ M. R. Štefánika I. triedy. V máji 2007 sa konal v Lubine seminár Slovenskí Židia so zameraním aj na odboj pod Javorinou. Pri tej príležitosti boli odhalené v areáli pamätníka SNP v Rohu na kamennej tumbe s nápisom Lubina dve mosadzné dosky partizánom Uhrovho oddielu Hurban – utečencom z Osvienčimu – Alfrédovi Wetzlerovi a Rudolfovi Vrbovi...

Po tohoročnej pietnej spomienke nasledovala prehliadka nášho múzea a z magnetofónových záznamov si vypočuli spomienky pani Etely Wetzlerovej a Rudolfa Vrba. Bolo to veľmi dojemné!

V sobotu organizátori prichystali vzácnym hosťom turistický pochod z Holubyho chaty na Javorine k pilónu štátnosti, k Dibrovovmu pamätníku, navštívili partizánsky bunker vo Vetešovom jarku... Odmenou za námahu bol vynikajúci guláš a občerstvenie na poľovníckej chate pri Kamennom moste. Večer sa presunuli autami späť na Holubyho chatu, prenocovali a ráno po prechádzke na čerstvom vzduchu a príjemne strávených troch dňoch u nás, sme sa rozlúčili ako priatelia, ktorí majú k sebe blízko a nezabúdajú na tých, ktorí sa dokázali vzopriet' ničivej zlobe.

OLGA HRABOVSKÁ

ŽNO BRATISLAVA

V **júli** oslávia: pán Juraj Alner – 81 rokov; pán Alexander Bachnár – 99 rokov; pani Ing. Erika Brániková – 87 rokov; pán Ernest Brodek – 88 rokov; pani Marianna Deáková – 74 rokov; pani Ing. Marianna Grossová Agnesa – 72 rokov; pani Zuzana Hromá – 60 rokov; pani MUDr. Eva Hulényiová – 80 rokov; pani Marianna Kopelmannová – 65 rokov; pani Zita Kurzová – 74 rokov; pani PhDr. Emma Panovová-Weiser – 93 rokov; pán PaedDr. Ivan Pasternak – 74 rokov; pani PhDr. Anna Podhorná – 82 rokov; pani Míra Radová – 89 rokov; pani Marianna Rybecká – 83 rokov; pán Juraj Steiner – 72 rokov; pani prof. Ing. Zuzana Sternová – 71 rokov; pán František Tepper – 71 rokov; pani Ing. Katarína Traubnerová – 72 rokov; pán RNDr. Eduard Ujházy – 72 rokov; pani Agneša Urbanová – 83 rokov, a pán Ing. Ján Wíster – 71 rokov. *Ad mea veesrim!*

ŽO BRNO

V **červenci** oslavujú: pani Nicole Engelmánová, nar. 31. 7. – 47 let; pani Lýdia Ferová, nar. 8. 7. – 80 let; pan David Fiša, nar. 7. 7. – 30 let; pani Dita Hanáková, nar. 3. 7. – 46 let; pan Leo Horáček, nar. 23. 7. – 69 let; pan Petr Kavan, nar. 15. 7. – 68 let; pan Yotam Kreiman, nar. 24. 7. – 32 let; pani Renata Laxová, nar. 15. 7. – 87 let; pani Gusti Veselá, nar. 27. 7. – 89 let, a pani Věra Vozáková, nar. 30. 7. – 74 let. *Ad mea veesrim šana!*

ŽO DĚČÍN

V **červenci** oslaví narodeniny: pani Irena Kubešová, nar. 30. 7. – 50 let, a pan Alexander Shonert, nar. 31. 7. – 46 let. *Ad mea veesrim šana!*

ŽO KARLOVY VARY

V **červnu** oslavil narodeniny pan Ing. Petr Lewi, nar. 15. 6. – 85 let. Přejeme mu vše nejlepší a omlouváme se za opožděné uveřejnění. *Ad mea veesrim šana!*

ŽNO KOŠICE

V **júli** oslávia: pán Ing. Ernest Ackermann – 63 rokov; pani Agnesa Friedová – 66 rokov; pani Illona Gregorová – 89 rokov; pán Peter Háber – 70 rokov; pani PhDr. Nadežda Lambertová – 74 rokov; pán Dagobert Lewandowski – 81 rokov; pani Mgr. Eva Novotná – 70 rokov; pán MUDr. Pavol Rodan – 67 rokov; pani MUDr. Marta Rubovičová – 67 rokov, a pan PhDr. Pavol Šalamon – 67 rokov. *Ad mea veesrim šana!*

ŽO OLOMOUC

V **červenci** oslaví životní jubileum: MgA, Daniel Hrbek, PhD., nar. 29. 7. – 47 let; pan

Petr Beck, nar. 22. 7. – 91 let; pani Eva Vostřá, nar. 13. 7. – 30 let; slečna Andrea Dorazilová, nar. 26. 7. – 25 let; slečna Barbora Dorazilová, nar. 21. 7. – 21 let, a slečna Linda Dorazilová, nar. 27. 7. – 16 let.

Ad mea veesrim šana!

ŽO OSTRAVA

V **červenci** oslaví narodeniny: pani PhDr. Zuzana Čaplová, nar. 5. 7. – 69 let; pan Ing. Dalimil Čech, nar. 25. 7. – 37 let; pani Jindřiška Danelová, nar. 6. 7. – 86 let; pani Zuzana Lyčková, nar. 20. 7. – 70 let; pani Evženie Mandlová, nar. 28. 7. – 69 let; pan Miroslav Revenda, nar. 27. 7. – 47 let; pani Inge Rusňáková, nar. 2. 7. – 86 let, a pan Petr Suchý, nar. 21. 7. – 46 let.

Ad mea veesrim šana!

ŽO PLZEŇ

V **červenci** oslaví narodeniny: pan Ladislav Václavík, 4. 7. – 65 let; pan Karel Steiner, 6. 7. – 65 let; pan Libor Běleš, 9. 7. – 45 let, a pani Mgr. Klára Tydlitátová, 30. 7. – 33 let. *Ad mea veesrim šana!*

ŽO PRAHA

V **červenci** oslavujú narodeniny: pani Rela Balejová, nar. 15. 7. – 89 let; pan Mikuláš Bröder, nar. 26. 7. – 90 let; pani Lidmila Bublová, nar. 23. 7. – 91 let; pani Jana Fikart, nar. 28. 7. – 91 let; pani Zdenka Freundová, nar. 23. 7. – 87 let; pani Ilona Homolková, nar. 23. 7. – 84 let; pani Jana Janstová, nar. 7. 7. – 75 let; pani Edith Krausová, nar. 12. 7. – 89 let; pani Zdena Langerová, nar. 14. 7. – 89 let; pani Hana Nermutová, nar. 12. 7. – 93 let; pani Marta Neužilová nar. 29. 7. – 86 let; pani Annel Pavlásková, nar. 27. 7. – 84 let; pani Irena Racková, nar. 23. 7. – 93 let; pani Kamila Siegllová, nar. 22. 7. – 93 let; pani Valerie Slezáková, nar. 1. 7. – 95 let; pan Bedřich Steiner, nar. 19. 7. – 87 let; pani Gusta Šnáblová, nar. 3. 7. – 99 let; pani Věra Tomanová, nar. 5. 7. – 87 let; pani Hana Tomková, nar. 28. 7. – 86 let, a pani Janina Vrbová, nar. 20. 7. – 93 let.

Ad mea veesrim šana!

ŽNO PREŠOV

V súvislosti s nejasnosťami okolo zverejňovania osobných údajov predstavenstvo ŽNO Prešov rozhodlo dočasne jubilatov nezverejňovať.

ŽNO RIMAVSKÁ SOBOTA

V mesiaci **júl** oslaví narodeniny náš člen Štefan Bató – 70 rokov. Želáme pevné zdravie a *Ad mea veesrim šana!*

ŽO TEPLICE

V **červenci** oslaví své narodeniny: pani Lotte Kozová, nar. 19. 7. – 93 let; pani Hana Kredlová, nar. 15. 7. – 61 let; pani Sylvia Lebovičová, nar. 26. 7. – 72 let; pan František Lederer, nar. 11. 7. – 88 let; pani Eva Skočdoplová, nar. 29. 7. – 86 let; pan Robert Appel, nar. 7. 7. – 54 let; pan Roman Faerman, nar. 1. 7. – 60 let, a pan Miroslav Stančík, nar. 3. 7. – 68 let.

Ad mea veesrim šana!

ŽNO TRENČÍN

V mesiaci **júli** oslávia svoje narodeniny: pán Ing. Oleksandr Kazatsker – 64 rokov, a pani Daniela Šťastná – 75 rokov.

Ad mea veesrim šana!

ŽO ÚSTÍ NAD LABEM

V **červenci** oslaví narodeniny pani Lydie Schöpfová a pani Magdalena Ťupková. Do ďalších let přejeme hodně zdraví a spokojenosti. *Ad mea veesrim šana!*

ZEMŘEL GENERÁL PAVEL VRANSKÝ

Ve věku 97 let zemřel po dlouhé nemoci 24. června veterán z druhé světové války, jeden z posledních žijících letců RAF brigádní generál Pavel Vranský.

Narodil se roku 1921 v Lipníku nad Bečvou na Přerovsku v židovské rodině Wechsbergů. Jako osmnáctiletý se rozhodl (stejně jako jeho otec) utéct do zahraničí a bojovat proti Německu. Po dobrodružném útěku přes Polsko, kde vstoupil do Československého legionu, a po ruském zajetí se dostal na Střední východ. Zúčastnil se bitvy u Tobruku, poté absolvoval protiponorkový letecký výcvik a létal na americkém stroji Liberator jako palubní telegrafista a střelec – měl za úkol pátrat po německých ponorkách a likvidovat je.

Po komunistickém puči roku 1948 byl propuštěn z armády, pracoval v dolech, posléze se dostal na ministerstvo dopravy, ale za normalizace byl opět propuštěn, od roku 1976 až do důchodu pracoval už jen jako uklízeč. Oceněn byl až po pádu komunismu: stal se nositelem Řádu Tomáše Garrigua Masaryka a společensky se angažoval.

USA KONČÍ V RADĚ OSN

Nikki Haleyová, vyslankyně USA při OSN, a americký ministr zahraničí Mike Pompeo v červnu oznámili, že Spojené státy opouštějí Radu OSN pro lidská práva, a to kvůli její zaujatosti vůči Izraeli. „Spojené státy oficiálně vystupují z Rady pro lidská práva. Tento krok neznamená odstoupení od závazků k ochraně lidských práv. Odcházíme právě proto, že tyto závazky nám nedovolují být nadále součástí pokrytecké a samoúčelné organizace, která se lidským právům vysmívá,“ odůvodnila americký krok Haleyová.

ZÁPALNÍ DRACI Z GAZY

Palestinci v Gaze vynalezli nový způsob, jak Izraeli škodit. Od konce dubna posílají nad jeho území papírové draky a gumové balony, k nimž připevňují zapálenou hořlavinu, a tak způsobují požáry. Od konce dubna zapálili v Izraeli v oblastech v blízkosti Pásmu Gazy stovky hektarů půdy, shořela úroda obilí a ovoce, fauna a flóra v přírodní rezervaci. Škody se odhadují na 2 miliony dolarů. Izrael začal postupně používat k detekování zápalných balonů radary a k jejich ničení drony.

DRAŽBA RUKOPISU F. K.

Na aukci v německém Hamburku byl na počátku června vydražen šestistránkový rukopis Franze Kafky. Jedná se o úvod k románu *Richard a Samuel*, nedokončenému dílu, které napsal v roce 1911 společně s přítelem Maxem Brodem. Neslo podtitul „První dlouhá cesta vlakem z Prahy do Curychu“ a mělo jít o popis jejich cestovatelské výpravy do Švýcarska a Itálie. Nakonec napsali jen jedinou kapitolu, jež vyšla roku 1912 v židovském časopise *Herder-Blätter*. Rukopis získal soukromý sběratel za 150 tisíc euro.

NOVÉ CENTRUM V OBŘADNÍ SÍNI

Bývalá obřadní síň na nejstarším židovském hřbitově ve východní části amerického Bostonu se během čtyř let proměnila v centrum pro přistěhovalce. Projekt navrhla Massachusettská společnost pro židovský hřbitov, která na něj také shání finance. V budoucím centru má probíhat výuka angličtiny a lekce potřebné k naturalizaci, dále poradenská služba. Dle iniciátorů pomoc čerstvým imigrantům odpovídá historii místní komunity, jež sestávala z italských, irských a židovských přistěhovalců. V budově bude také výstava o historii čtvrti a jejích prvních židovských obyvatelích.

ZPRÁVY ZE SVĚTA

Jankel Adler: *Muž s koněm*, 1925.

PROTI SČÍTÁNÍ ROMŮ

Unie italských židovských obcí vydala prohlášení, v němž říká, že výzva nového ministra vnitra a šéfa pravicové Ligy Severu Mattea Salviniho „registrovat“ italské Romy připomíná antisemitskou legislativu, kterou roku 1938 zavedla italská fašistická vláda. „Žádné hledání shody či obavy o veřejný pořádek neopravňují tento znepokojivý návrh vyřadit určitou sociální skupinu občanů, dozorovat ji a podřídit ji zvláštním bezpečnostním opatřením,“ prohlásili představitelé unie. Salvini v reakci na to řekl, že nehodlá „zakládat složky nebo odebírat otisky prstů“ jednotlivých Romů. Vítěznou volební koalici Ligy Severu a Hnutí pěti hvězd se v Itálii dostaly k moci euroskeptické síly, odmítající přijímat uprchlíky a volající po „očistě“ země od ilegálních imigrantů.

PAMĚTNÍ JÍZDA

Přes čtyřicet cyklistů se letos zúčastnilo jízdy na památku 80. výročí kindertransportů, díky nimž se v letech 1938 a 1939 dostalo z okupované Evropy na 10 000 ohrožených dětí, většinou z židovských rodin z Německa, Rakouska, Československa a Polska. Jízda, již organizovala britská humanitární agentura World Jewish Relief, začala na berlínském nádraží Friedrichstrasse, odkud vyjel před 80 lety

první záchranný vlak, a končila na londýnském nádraží Liverpool Street Station. Účastníci cyklojízdy – většinou děti a vnuci přeživších – jeli přes Holandsko, poté trajektem do Harwiche a odtud do Londýna. Zde jim předal pamětní medaili sir Erich Reich, jenž se sám díky kindertransportům jako čtyřleté dítě zachránil a patří k předním britským organizátorům charitativních aktivit.

VÍDEŇSKÝ STAROSTA JERUZALÉMA

Výstava v Židovském muzeu ve Vídni (budova na Dorotheergasse) představuje život a práci Teddyho Kolleka, jenž pocházel z rakouské metropole a zapojil se ve Vídni do činnosti mládežnických sionistických organizací. Roku 1935 se mu podařilo odjet do Palestiny, jeho životní dráha vyvrcholila v letech 1965–1993, kdy působil jako jeruzalémský starosta. Expozice mapuje i Kollekovu snahu pomoci uprchlíkům před nacistickým režimem a později úsilí o pokojné soužití Židů a Palestinců ve Svatém městě. Výstava je přístupná do 25. listopadu (více informací na www.jmw.at).

EXULANTI Z ROKU 1968

Varšavské židovské muzeum Polin připravilo výstavu o antisemitské kampani, která vedla roku 1968 k hromadné emigraci více než 13 tisíc polských Židů. Součástí výstavy jsou záznamy orálních svědectví tehdejších událostí a příběhy popisující, jak se emigrantům vedlo po odchodu ze země. Výstava potrvá do 24. září (www.polin.pl). (am, ztis.cz)

Vydává Federace židovských obcí v ČR, Maiselova 18, 110 01 Praha 1, IČO: 00438341, www.fzo.cz Redakce a administrace: Izraelská 1, 130 00 Praha 3, telefon/fax 226 235 217, e-mail: roschodes@sefer.cz. Redakce: Alice Marxová (šéfredaktorka), Jiří Daniček. Sekretariát a výtvarná spolupráce: Anna Tomášková. Vychází měsíčně, nevyžádané rukopisy se nevracejí. Číslo indexu 47 680. Distribuci pro předplatitele provádí v zastoupení vydavatele společnost Česká pošta a. s. Objednávky na bezplatné infolinie České pošty 800 300 302 nebo 954 302 007 (16), písemně na adrese: Česká pošta, s. p. oddělení periodického tisku Olšanská 38/9, 225 99 Praha 3, e-mail: postabo.prstec@cpost.cz. Předplatné pro Slovensko MAGNET press, Slovakia s.r.o. P.O. Box 169, 830 00 Bratislava, tel.: 00421-2-67201931-33, fax: 00421-2-67201910 (20,30), e-mail: predplatne@press.sk. Předplatné do zahraničí vyřizuje administrace Roš chodeš. MKČR E922, ISSN 121074 68. Toto číslo vychází 29. 6. 2018. Cena 20 Kč (0,90 €)